

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС ИНСТИТУТИ

«Иқтисодиёт» кафедраси

МАМАДИЁРОВ УЛУҒБЕК

**КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ
(САМАРҚАНД ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА)**

мавзусидаги
МАГИСТРЛИК ДИССЕРТАЦИЯСИ

Илмий раҳбар: доцент в.б. Ш.А.Султонов

Самарқанд-2013

МУНДАРИЖА

3

Кириш	
I БОБ. Жамиятни модернизациялаш шароитида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва уларнинг давлат томонидан қўллаб –қувватланиши	
1.1. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни иқтисодиётда тутган ўрни.....	
1.2. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб қувватланиши борасида кўрилган чоралар	
1.3 Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда хорижий давлатларнинг тажрибалари.....	
II БОБ. Самарқанд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ривожлантириш ҳолати ва уларнинг аҳолини иш билан таъминлаш борасида асосий йўналишлари	
2.1. Самарқанд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг ривожланиш босқичлари.....	
2.2 Самарқанд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг аҳолини иш билан бандлигини таъминлашдаги роли ва ўрни.....	
2.3. Самарқанд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ривожлантиришнинг SWOT таҳлили.....	
III БОБ. Жамиятни модернизациялаш шароитида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини ривожлантириш истиқболлари.	
3.1. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш истиқболлари.....	
3.2. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг ташқи савдо фаолиятининг ривожланиш ҳолати ва истиқболлари.....	
IV-БОБ. Самарқанд вилоятида хизмат курсатиш соҳасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида меҳнат ва ёнғин хавфсизлигини таъминлаш масалалари	
4.1. Самарқанд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида меҳнат хавфсизлигини таъминлаш масалалари.....	
4.2. Самарқанд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида ёнғин хавфсизлигини таъминлаш масалалари.....	
Хулоса	
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	

Кириш

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг мамлакатимиз тараққиётида, авваламбор, халқимиз учун муносиб ҳаёт барпо этиш, олдимизда турган мураккаб ва масъулиятли вазифаларни амалга ошириш борасида қандай ҳал қилувчи ўрин ва таъсирчан га бўлиб бораётганига бугун амалий ҳаётимизда ҳар қадамда гувоҳ бўлмоқдамиз. Ва бу соҳа эртанги кунимиз, истиқболимизнинг ҳақиқатан ҳам мустаҳкам пойдеворига айланиб янада ривожланиб бориши аниқ ва муқаррардир.¹

Ҳозирги кунда республикаимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга алоҳида эътибор берилиб келинмоқда. Чунки, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини ривожлантириш масаласига давлатимиз иқтисодий сиёсатининг стратегик вазифаси сифатида қаралмоқда.

Ҳисобот йилида янги иш ўринлари ташкил этиш орқали аҳоли бандлигини таъминлаш ҳам эътиборимиз марказида бўлди. Ҳудудий бандлик дастурларининг амалга оширилиши натижасида яратилган 1 миллионга яқин иш ўрнининг 68 фоиздан кўпроғи қишлоқ жойларда ташкил этилди. Таъкидлаш жоизки, янги иш ўринларининг 64 фоиздан ортиғи кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик ва фермерлик ривожини рағбатлантиришни янада кучайтириш, хусусан, уларга янги имтиёз ва преференциялар бериш, 28 фоиздан зиёди эса янги корхоналар ташкил этиш, касаначиликнинг турли шакллари кенгайтириш ҳисобидан яратилди². Солиқ юкини, биринчи навбатда, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидан олинадиган солиқ юкини сезиларли даражада камайтириш белгиланмоқда. Кичик бизнес ва хусусий

¹ Ислом Каримов

² Президент И.А.Каримовнинг 2011-йилнинг асосий яқунлари маърузаси

тадбиркорлик субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкаси 2012 йил январдан бошлаб 6 фоиздан 5 фоизга туширилган.

Ушбу соҳа нафақат миллий иқтисодиётнинг ўсиш суратларини жадаллаштириш, балки бугунги кун учун долзарб ҳисобланган аҳолини иш билан таъминлаш ва турмиш даражасини ошириш масалаларни ҳал этишда етакчи ўрин тутмоқда.

Лекин шу билан бирга, бу борада айрим муаммоларга ҳам дуч келинмоқдаки, бунинг асосий сабаби кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини бошлаётган шахсларнинг ишини нимадан бошламоқ кераклиги, уни қандай ташкил этиш зарурлиги ва бошқариш сирлари ҳақида тўла тасаввурга эга эмаслигидадир.

Бозор муносабатлари шароитида иқтисодиётни ривожлантиришнинг асосий омилларидан бири кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришдир.

Бу бозор сиёсатининг ўзгариши билан ёки корxonанинг ички ва ташқи омиллари таъсирида аниқланади. Лекин тадбиркорнинг асосий мақсади манфаат (фойда) кўриш билан бир қаторда, бозорда самарли фаолият юритишни таъминлайдиган ишларни амлга оширишдир. Бунинг учун тадбиркорликни бошқариш ва унга кўмак берувчи замонавий менежмент усулларига асосланган механизмни яратиш ва ундан унумли фойдаланишни таъминлаш зарурдир. Бозор шароитида тадбиркорликни бошқаришга унинг қуйидаги хусусиятларини ҳар доим бозордаги талаб ва тақлифни эътиборга олиб иш кўради;

- тадбиркор самардорликни таъминловчи саъй – ҳаракатлар қилиб, ишлаб чиқариш харажатларини камайтириш йўллари кидиради;

- бизнеснинг провард натижаларига жавоб берадиган шахслар, ўз бизнесларини эркин шарт – шароитларда олиб боришга етарли имкониятлар яратадилар;

- кичик корхонанинг пировард натижалари, яъни унинг оладиган фойда ёки зарари фақат бозордаги олди – сотди жараёнида маълум бўлади;

- кичик бизнес билан шуғуланувчи тадбиркор ўз маблағларини харкатга солиб бозорда қандай хавф – хатарга дуч келиши ёки якуний натижа қандай бўлишини аниқ билмайди.

Шундай қилиб, тадбиркорлик - иқтисодий фаолиятнинг алоҳида тури бўлиб, унинг замирида мустақил ташаббус, жавобгарлик, тадбиркорлик ғоясига асосланган, фойда олишга йўналтирилган, мақсадга мувофиқ фаолият ётади.

Тадбиркорлик иқтисодий фаолликнинг алоҳида тури бўлиб, унинг бошланғич босқичи, одатда, фикирлаш фаолияти ёки унинг натижаси билан боҳоланган бўлади, фақат у кейин моддий шаклни олади.

Тадбиркорлик янгилик киритиш, товар ишлаб чиқариш фаолиятини ўзгартириш ёки корхонани (шу жумладан, кичик корхонани) ташкил қилиш соҳасида ижодкорликнинг мавжудлиги билан таърифланади. Тадбиркорлик фаолиятининг ижодкорликнинг мавжудлиги билан таърифланади.

Тадбиркорлик ва истеъмолчининг ўзаро мунасабатларда тадбиркорлик фаол субъект категориясига киради. Истеъмолчи эса пассив рол ўйнайди. Бу ўзаро муносабатларни таҳли қилишда истеъмолчи тадбиркорлик жараёнининг индикатори ролини бажаради. Тадбиркор фаолияти предметини ташкил этувчи барча эга бўлган ҳолдагини амалга оширилиши мумкин. Бундан истеъмолчи томонидан товарга баҳо берилади ва кейин у ёки бу товарни харид қилишга тайёрлиги аниқланади. Тадбиркор ўз фаолиятини режалаштириш ва ташкил этишда истеъмолчининг кайфияти, истаги, манфатларини ҳисобга олиши керак.

I БОБ. ЖАМИЯТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИНГ МАМЛАКАТ ИҚТИСОДИЁТИДА ТУТГАН ЎРНИ ВА УЛАРНИНГ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ҚЎЛЛАБ –ҚУВВАТЛАНИШИ

1.1. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг мамлакат иқтисодиётида тўтган ўрни

Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг ҳозирги босқичи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, унга кенг иқтисодий эркинлик бериш билан тавсифланади.

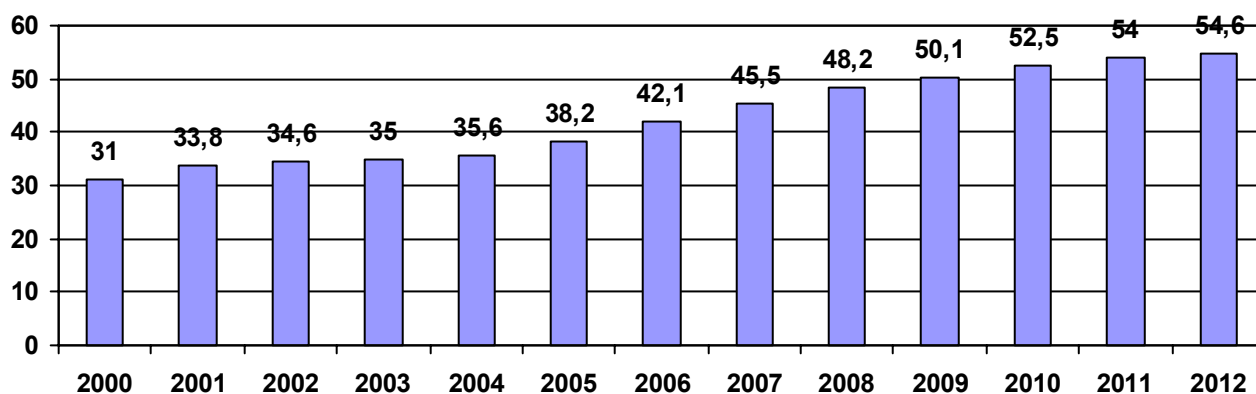
Шу жиҳатдан, ҳозирги кунда республикамызда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Чунки, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини ривожлантириш масаласига давлатимиз иқтисодий сиёсатининг стратегик вазифаси сифатида қаралмоқда.

Кичик бизнес капитал тақчиллиги шароитида кўп маблағ талаб этмайдиган хўжалик фаолияти сифатида ресурслар айланмасининг юқори суръатларини таъминлайди, иқтисодиётни қайта қуриш, иқтисодий нобарқарорлик ва ресурслар чекланганлиги шароитида истеъмол бозорини шакллантириш ва уни тўлдириш муаммосини тез ҳамда тежамли тарзда ҳал этади. Кичик корхоналар истеъмол талабининг ўзгаришига дарҳол мослашади ва шу йўл билан истеъмол бозоридаги зарурий мувозанатни таъминлайди. Ҳозирги пайтда ушбу соҳа нафақат иқтисодиётнинг ўсиш суръатларини жадаллаштиришда, балки мамлакатимиз учун ниҳоятда муҳим бўлган бандлик ва аҳоли даромадларини ошириш масалаларини ҳал этишда ҳам етакчи ўрин тутмоқда. Охириги йилларда республикамызда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик билан шуғулланувчи корхоналар сони йил сайин ортиб бораётгани соҳанинг изчил ривожланаётганлигидан далолат беради.

Кичик бизнес соҳасининг иқтисодиётдаги аҳамияти унинг иқтисодиётда рақобат муҳитини таъминлаш, йирик корхоналар учун маҳсулот ва хизматлар етказиб бериш, янги иш ўринларини яратиш ва иккиламчи бандликни таъминлаш, бозор тизимининг мослашувчанлигини ошириш, илмий-техникавий инқилобни жадаллаштириш, ресурсларни ишлаб чиқаришга сафарбар этиш; солиқ тушумлари ҳажмининг ўсишини таъминлаш, аҳоли даромадлари даражасини барқарорлаштириш каби омиллар билан белгиланади.

Мустақиллик йилларида кичик бизнес субъектларининг мамлакатимизда янги иш ўринларини ташкил қилиш, аҳолининг даромадлари ва фаровонлигини оширишнинг муҳим омили сифатидаги натижалари салмоқли бўлиб бормоқда.

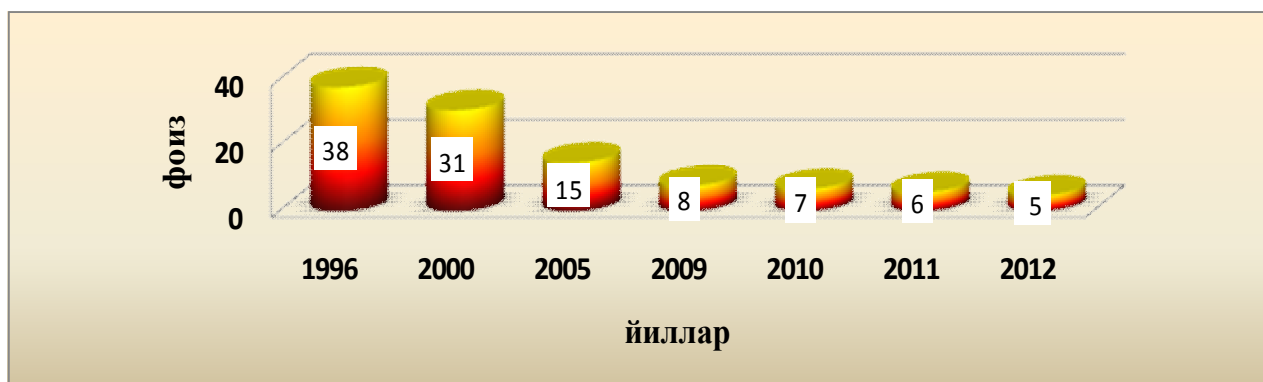
Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасига давлат томонидан катта эътибор берилиши ҳамда қўллаб-қувватланиши натижасида унинг мамлакат ялпи ички маҳсулотидаги улуши йилдан-йилга ортиб бормоқда. Хусусан, 2000 йилда ялпи ички маҳсулотнинг қарийб 31 фоизи иқтисодиётнинг фаол ривожланиб бораётган ушбу сектори улушига тўғри келган бўлса, 2008 йилда бу кўрсаткич 48,2 фоизни, 2009 йилда 50,1 фоизни, 2010 йилда 52,5 фоизни, 2011 йилда эса 54 фоизни ташкил этди ёки 2000 йилга нисбатан 23 фоизга ўсди (1.1-расм).

1.1-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши.

Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг жадал ривожланишида энг аввало мазкур соҳа учун белгиланаётган солиқ имтиёзлари етарли даражадаги рағбатлантирувчи роль ўйнаётганлиги ҳисобланади. Хусусан, 2010 йилда кичик бизнес субъектлари учун белгиланган ягона солиқ тўлови 8 фоиздан 7 фоизга пасайтирилган бўлса, 2011 йилда микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови ставкасининг 7 фоиздан 6 фоизга камайтирилиши хўжалик юритувчи субъектлар инвестиция фаолиятининг кенгайишига хизмат қилди. Бунинг натижасида бўшаб қолган қарийб 80 миллиард 300 миллион сўм маблағни биринчи навбатда ишлаб чиқаришни технологик янгилаш ва замонавий техникани жорий этишга йўналтириш имкони пайдо бўлди.

2012 йилда солиқ юкини, биринчи навбатда, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларидан олинadиган солиқ юкини сезиларли даражада камайтириш белгиланмоқда. Хусусан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун ягона солиқ тўлови ставкасини 6 фоиздан 5 фоизга туширилиши режалаштирилмоқда (1.2-расм).

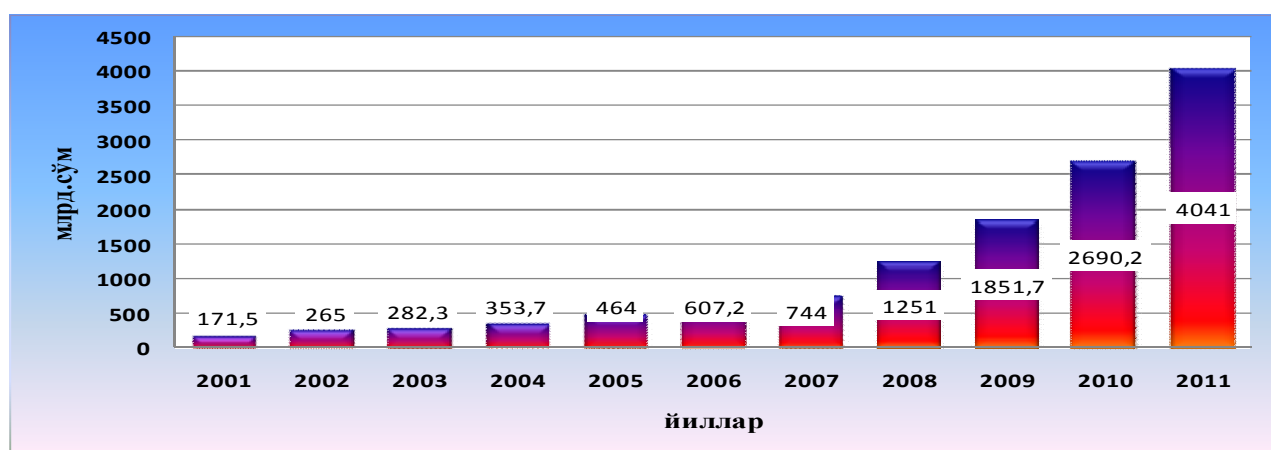

1.2-расм. Кичик бизнес субъектлари учун белгиланган солиқ ставкалари.

Расмдаги маълумотлардан кўринадикки, 1996-2012 йиллар мобайнида кичик бизнес субъектлари учун белгиланган солиқ ставкалари 38 фоиздан 5 фоизга ёки 7,6 мартага қисқарди.

Сўнгги йилларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлашга ҳам алоҳида эътибор берилмоқда. Хусусан, 2010 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун 2690,2 млрд.сўм кредит ажратилган

бўлса, 2011 йилда эса бу кўрсаткич 4041 млрд. сўмни ташкил этди (1.3-расм).

1.3-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун ажратилган кредитлар миқдори.

Расмдаги маълумотлардан кўринадики, 2001-2011 йиллар мобайнида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасига йўналтирилган кредитлар миқдори қарийб 24 мартага кўпайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 26 ноябрдаги ПҚ-1438 сонли “2011-2015 йилларда Республика молия банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида”ги қарори асосида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш бўйича банк тизими томонидан амалга оширилиши лозим бўлган қуйидаги устувор вазифалар белгилаб берилган:

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлаш ҳажмини 2011-2015 йилларда 2,7 бараварга ошириш;

- халқаро молия муассасалари ва хорижий мамлакатлар ҳукуматлари томонидан ажратиладиган грантлар ва кредит линиялари миқдорини ошириш;

- тижорат банкларида имтиёзли кредитлаш жамғармаларини ташкил этиш, жамғарма маблағларини узоқ ҳамда бориш қийин бўлган жойларда, шунингдек аҳоли зич яшовчи ҳудудларда фаолият кўрсатаётган тадбиркорлик субъектларини кредитлаш учун сафарбар этиш;

- истеъмол товарлари ишлаб чиқарувчи корхоналарни кредитлаш ҳажмини ошириб бориш;

- мамлакатимизда ишлаб чиқарилган маҳсулотларни харид қилиш учун аҳолига истеъмол кредитлари беришни янада ошириш ва бошқалар.

Мамлакатимизда иш билан банд аҳолининг 74 фоизидан ортиғи айнан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида бандлиги бу соҳага эътиборни янада кучайтиришни, жумладан тижорат банклари томонидан кредитлар ажратишни кўпайтиришни ва шу асосида янги иш ўринларини ташкил этиш, барқарор даромад манбаларини шакллантиришга замин яратиш зарурлигини тақозо этади.

Бу борада 2011 йил давомида тижорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларига жами 4 трлн. 41 млрд. сўм (ўтган йилга нисбатан 150,2 фоизга кўп) миқдорида кредит, шу жумладан 752 млрд. сўм (ўтган йилга нисбатан 155 фоизга кўп) микрокредитлар ажратилиб, ушбу маблағлар ҳисобига ҳудудларда 291126 та янги иш ўринлари яратилди.

Шу билан бирга, “Микрокредитбанк” томонидан кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик ва яқка тартибдаги меҳнат фаолиятини, оилавий бизнес ва касаначиликни фаоллаштириш йўли билан янги иш ўринларини яратиш ҳамда республика қишлоқларида микромолиявий хизматларни кенгайтириш мақсадлари учун 159,7 млрд. сўм миқдоридаги микромолиявий хизматлар кўрсатилиб, 104500 та янги иш ўрни яратилди.

Албатта, мамлакатимизда иқтисодий эркинлаштириш ва модернизациялаш, янги иш ўринларини яратиш мақсадида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига янада янги замонавий банк хизматлари кўрсатиш такомиллаштирилиб борилиши талаб этилади.

Шу муносабат билан 2011 йилнинг 1 январидан бошлаб амалдаги қайта молиялаштириш ставкаси пасайтирилди. Бу эса ўз навбатида тадбиркорлик субъектларига ажратиладиган кредитларнинг фоиз ставкаларининг пасайишига олиб келиб, натижада ушбу субъектлар томонидан банк кредитларидан фойдаланиш орқали ўз бизнесларини ривожлантиришга янада кўпроқ имкониятлар яратди.

2012 йил мамлакатимизда “Мустаҳкам оила йили”, деб эълон қилиниши муносабати билан, аҳоли бандлигини таъминлаш ва янги иш жойларни яратиш мақсадида банк тизимида қуйидаги ишлар амалга оширилади:

биринчидан, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига кредитлар, шу жумладан микрокредитлар ажратиш механизмлари такомиллаштирилади ва соддалаштирилади. Бунда, оилавий бизнес ва хунармандчиликни ривожлантириш, бошланғич капитални шакллантириш ҳамда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш мақсадида узоқ ва ўрта муддатли кредитларни ажратиш механизмлари қайта кўриб чиқилиб, ҳозирги давр талабларига мослаштирилади;

иккинчидан, тижорат банклари томонидан 2012 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига барча молиялаш манбалари ҳисобидан жами 4 трлн. 377 млрд. сўм миқдорида кредит маблағлари ажратилади, шундан микрокредитлар ҳажми 843 млрд. сўмни ташкил этади. Ушбу кредитлар биринчи навбатда бошланғич капитални тўлдириш учун ҳамда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва технологик янгилаш мақсадида ўрта ва узоқ муддатларга ажратилади;

учинчидан, 2012 йилда тижорат банклари томонидан оилавий бизнес

ва ҳунармандчиликни ривожлантириш учун кредит маблағларини ажратилишига алоҳида эътибор қаратилади. Ушбу мақсадлар учун банклар томонидан жорий йилда 60 млрд. сўм миқдорида кредит маблағлари йўналтирилади;

тўртинчидан, тижорат банклари томонидан 2012 йилда ёш оилаларга тадбиркорлик фаолиятини йўлга қўйиш мақсадида уларга микрокредитлар ажратиш учун жами 243 млрд. сўм миқдорида кредит маблағлари ажратилади;

бешинчидан, тижорат банклари томонидан 2012 йилда ажратиладиган кредит маблағларининг 28,3 млрд. сўми касб-ҳунар коллежлари битирувчиларининг тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ лойиҳаларини молиялаштиришга йўналтирилади;

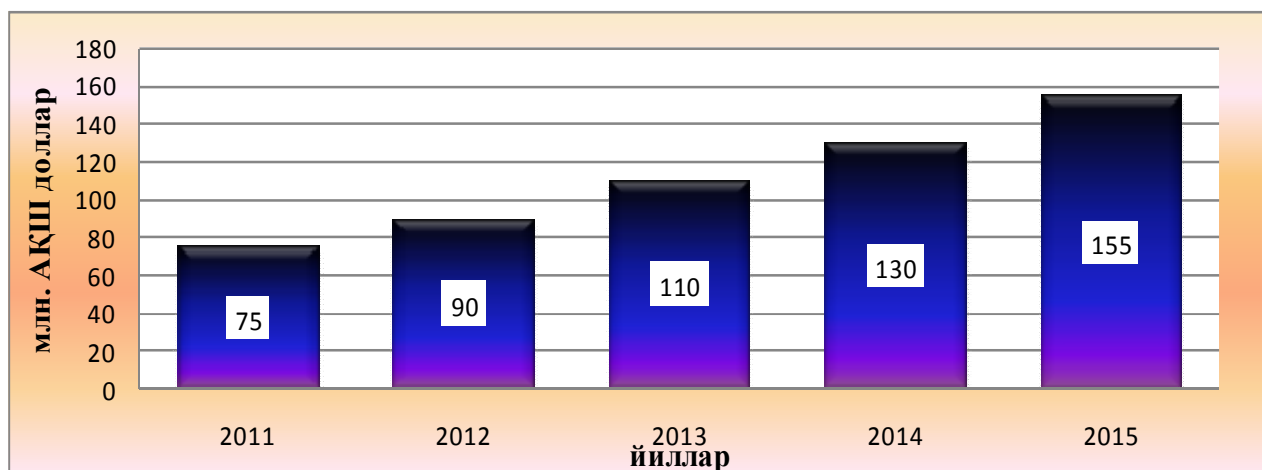
олтинчидан, тижорат банкларида ташкил этилган Имтиёзли кредитлаш махсус жамғармаси маблағлари ҳисобидан 2012 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига 30,0 млрд. сўмдан ортиқ имтиёзли кредитлар ажратилади. Бунда асосий эътибор устувор равишда узоқ ва бориш қийин, шунингдек ортиқча меҳнат ресурсларига эга бўлган туман ва шаҳарларда жойлашган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига қаратилади;

еттинчидан, тижорат банклари томонидан 2012 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш учун жами 336 млрд. сўм миқдорида кредит маблағлари ажратилади.

Мухтасар қилиб айтганда, тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка, хусусан уларнинг модернизациялаш ва технологик янгиланишига молиявий кўмак бериш, замонавий банк хизматлари кўрсатиш кўламини янада кенгайтириш, янги иш ўринлари яратилиши ва аҳолининг бандлиги таъминланишида, ички истеъмол

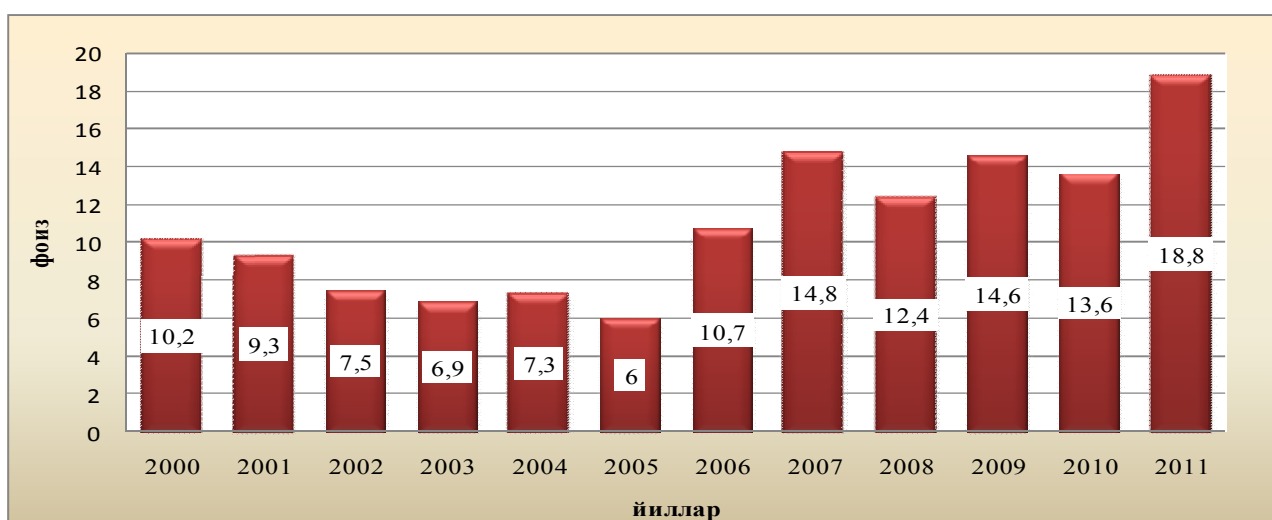
товарлари ишлаб чиқариш ҳажмларининг кўпайишига ва минглаб оилалар даромадлари ортишида муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 26 ноябрдаги ПҚ-1438 сонли “2011-2015 йилларда Республика молия банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва барқарорлигини ошириш ҳамда юқори халқаро рейтинг кўрсаткичларига эришишнинг устувор йўналишлари тўғрисида”ги қарорига кўра халқаро молия институтлари ва хорижий мамлакатлар ҳукуматлари томонидан ажратиладиган грантлар ва кредит линиялари миқдори 2011 йилда 75 миллион АҚШ долларини, 2015 йилга бориб эса 155 миллион АҚШ долларини ташкил этиши мўлжалланган (1.4-расм).

1.4-расм. 2011-2015 йилларда халқаро молия институтлари ва хорижий мамлакатлар ҳукуматлари томонидан ажратиладиган грантлар ва кредитлар миқдори.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ташқи иқтисодий фаолиятдаги ўрни ҳам аста-секин кенгайиб бормоқда. Унинг мамлакатимиз экспорт ҳажмидаги улуши 2011 йилда 18,8 фоизни ташкил этиб, бу кўрсаткич 2000 йилга нисбатан 8,6 фоизга кўпдир (1.5-расм). Кичик бизнес субъектларининг асосий экспорт маҳсулотларини қишлоқ хўжалиги, тўқимачилик, ишлов берувчи, электротехник ишлаб чиқариш маҳсулотлари, халқ амалий санъати буюмлари ташкил этади.

1.5-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг экспортдаги улуши.

Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни кўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришга қаратилган бир қатор фармонлар ва қарорлар қабул қилинди. Жумладан, Ўзбекистон республикаси Президентининг 2011 йил 11 мартдаги ПҚ – 1501 сонли “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг кредитлаш ҳажмларини ошириш бўйича қўшимча чора тадбирлар тўғрисида” ги Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 2011 йил 19 мартдаги 79-сонли “Тижорат банкларининг кичик тадбиркорликни ривожлантиришда қатнишишни рағбатлантиришга доир қўшимча чора тадбирлар тўғрисида”ги Қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 4 майдаги ПФ-4192-сонли “Тадбиркорлик субъектларини текширишларни янада қисқартириш ва улар фаолиятини

назорат қилишни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш борасидаги қўшимча чора тадбирлар тўғрисида”ги Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 24 августдаги ПФ-4354-сонли “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун кулаш ишбилармонлик муҳитини шакллантиришга доир қўшимча чора тадбирлар тўғрисида”ги Фармонлари қабул қилинди.

1.2. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб қувватланиши борасида кўрилган чоралар.

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг ўсишини таъминлаш, янги иш ўринларини ташкил қилиш, бандлик муаммосини ҳал этиш, аҳолининг даромадлари ва форовонлигини оширишда тобора муҳим ўрин тутаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни жадал ривожлантириш, рағбатлантириш ва қўлаб-қувватлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида амалга оширилган чора-тадбирлар натижасида субъектларининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2012 йил 54,6 фоизга етди. Холбуки, 2000 йилда бу кўрсаткич 31 фоизни ташкил этган эди. Бундай натижа биринчи навбатда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик давлат томонидан доимий қўллаб-қувватланаётгани самарасини кўрсатиб келмоқда.

Ўзбекистонда ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этишнинг асосий мақсадларидан бири мамлакатда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик шакллари устувор ривожлантиришдан иборат. Бу мақсадни амалга ошириш учун иқтисодий ислохатлар ўтказилмоқда, унинг ролини ошириш учун йирик институционал асослар яратилмоқда. Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш ва уни кафолатловчи ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар, тадбиркорларга кўмаклашувчи нодавлат ташкилотлар, корхоналар шулар жумласига киради. Ўзбекистонда кичик

бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари мажмуини ташкил этиш муваффақиятли бормоқда.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи корхоналар давлатга боғлиқ бўлмаган ҳолда, яъни катта капитал маблағларсиз ўзлари иш жойларини жорий этишлари, ҳозирги даврда бизда вақтинчалик мавжуд товарлар танқислигини камайтиришлари ва, ҳаттоки, бу танқисликни бутунлай йўқотишлари мумкин. Кичик корхоналар технология янгиликларини жорий этишда ҳам ғоят катта аҳамиятга эга.

Республикамизда кичик корхоналар сони ва улар ишлаб чиқарган маҳсулотлар ҳажми йилдан-йилга ошиб бормоқда. Кичик корхоналар Ўзбекистон Республикасининг “Корхоналар тўғрисида”, “Мулк тўғрисида”, “Эркин тадбиркорлик фаолияти кафолатлари тўғрисида”ги каби қонунлар, Президент фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва бошқа меъёрий ҳужжатлар асосида ташкил этилмоқда.

Кичик корхоналар фан-техника тараққиёти шароитида саноатнинг етакчи соҳаларини янги технологияларига ўтишда тобора ўз ўрнини топиб бормоқда. Улар янги ахборат технологияларини жорий этиш билан иш жараёнини таъминловчи тизимнинг асосий боғловчилик сифатини намоён этмоқда.

Бугунги кунда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари мамлакатимиз иқтисодиётининг барча жабҳаларида, машинасозлик маҳсулотлари ишлаб чиқаришда, халқ истеъмоли молларини, қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқаришда ҳамда бошқа соҳоларда фаолият юритмоқда. Кичик корхоналар ишлаб чиқарилган маҳсулотлардан сифати жиҳатидан қолишмаслиги, ҳатто, айрим ҳолларда улардан юқори туриши билан ажралиб туради. Республикамиздаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари фаолиятининг 60-70 фоизи бевосита ишлаб чиқариш билан узвий боғлиқ, улар фермерлар, деҳқонлар,

саноатчилар ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларин қайта ишловчилар ва ҳоказолардир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 28 июлда қабул қилинган “Таълим муассасаларининг битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш борасидаги қўшимча чора –тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4232-сон Фармони “ Баркамол авлод йили” Давлат дастури доирасида белгиланган тадбирлар, яъни касб- хунар коллежлари, академик лицейлар ва олий таълим муассасалари битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига кенг жалб этишни, ўз навбатида уларни иш билан таъминланган кичик бизнес субъектларини рағбатлантиришни кўзда тутди.

Мазкур Фармонга кўра кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари учун имтиёз ва қулайликлардан фойдаланиш қўлами кенгайди. Яъни микрофирмалар ва кичик корхоналар касб-хунар коллежлари, академик лицелар ва олий таълим муассасалари битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига кенг жалб этишни, ўз навбатида уларни иш билан таъминланган тақдирда, қонунчиликда белгиланган имтиёз ва енгилликларни сақлаб қолган ҳолда, ўз ходимлари сонини белгиланган чегаравий миқдоридан 20 фоизга ошириш имкониятига эга бўладилар.

Тадбиркорлик субъектлари турлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 11 октябрдаги “Кичик тадбиркорлик (бизнес) субъектларига тегишли бўлган корхоналар ва ташкилотлар классификациясини тасдиқлаш тўғрисида”ги №439-сонли қарори билан белгиланган эди. Ушбу қарорга кўра микрофирмалар мулкчилик шаклидан қабтий назар, ишлаб чиқариш соҳасида йилига ўрта ҳисобда 20 нафаргача, хизмат кўрсатиш соҳасида 10 нафаргача, савдо соҳасида 5 нафаргача, кичик корхоналар эса мулкчилик шаклидан қабтий назар, ишлаб чиқариш соҳасида йилига ўрта ҳисобда фаолият йўналишига кшра

50-100 кишигача, савдо ва хизмат кўрсатиш соҳаларида 20-25 нафаргача иш билан банд ходимга эга бўлган юридик шахслар тушунилади. Мазкур қарор кичик корхоналарни аниқлаш мезони сифатида халқора амалиётда кенг қўлланилаётган рўйхатдаги ходимлар сони кўрсаткичини ягона ва белгиловчи мезон сифатида ажратиб берди. Бироқ, ушбу мезон фан ва техниканининг юксак тараққиёти шароитида корхонанинг ҳақиқий кўлами ҳақида аниқ тўғри маълумот бера олмаслиги мумкин.

Рақамларга мурожат қиладиган бўлсак, 2010 йилнинг 1 июль ҳолатига республика бўйича 425,5 мингта кичик бизнес субъектлари фаолият юритмоқда. Фармон билан киритилган тартиб асосида келгусида микрофирма ва кичик корхоналар ҳамда уларда меҳнат фаолиятини амалга оширувчи ходимлар сони ўсиб, ўз навбатида, солиқ имтиёзларидан фойдаланувчиларнинг ҳам ошишига олиб келади. Президентимиз томонидан қабул қилинган Фармоннинг ижтимоий ва иқтисодий аҳамиятига эътибор қаратадиган бўлсак, энг асосийси, таълим муассасалари, яъни касб-хунар коллежлари, академик лицейлар ва олий таълим муассасалари битирувчиларини бевосита ўз танланган касблари бўйича иш ўринлари билан таъминлаш ҳисобига ёшларни иш билан бандлиги ва аҳолининг бандлик даражаси таъминланади.

Иккинчидан, таълим муассасалари томонидан кадрларни мақсадли тайёрлаш тизими такомиллашади, уларни тадбиркорлик субъектлари билан шартномавий муносабатлари мустаҳкамланиб, амалий тажрибага эга бўлган кадрларни тайёрлаш салоҳияти кенгаяди.

Учунчидан, микрофирмалар ва кичик корхоналар билим ҳамда малакага эга бўлган ёш кадрлар билан таъминланиб, кўшимча иш ўринлари ташкил этилди. Натижада маҳсулот ишлаб чиқариш ва хизматалар кўрсатиш ҳажмлари ошади, кичик бизнесни мамлакат ялпи ички маҳсулоти ҳажмидаги улуши ортади.

Шунингдек, мазкур фармон билан микрофирма ва кичик корхоналар учун яратилган имкониятлар туфайли уларнинг маҳсулот (иш, хизмат) сотишдан тушган тушумлари ошиши ҳисобига солиққа тортиладиган база янада кенгаяди. Бу эса, ўз навбатида давлат бюджети ва давлат мақсадли жамғармаларига тушадиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳажми кўпайишига олиб келади.

Кичик корхоналар йирик компанияларига нисбатан улар бозор шароитига тезмослошади ҳамда ишлаб чиқарган маҳсулотларини бозорда муваффақиятли ўтишни таъминлашда бир қанча устунликларга эга. Чунки кичик корхоналар ўз фаолиятини тор ишлаб чиқариш дастурлари, илғор технология, кам туркумли илм-фан талаб қиладиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришга тезда мослайди ҳамда бозор асосларини тез ўзлаштириб боради.

Мулкчилик шаклларига кўра кичик корхоналарнинг қуйидаги турларини ажратиш мумкин:

1. Давлат мулкига асосланган кичик корхоналар.
2. Жамоа мулкига асосланган кичик корхоналар.
3. Фуқораларнинг мулкига асосланган яка тартибда ишлайдиган кичик корхоналар.
4. Ижара корхоналари
5. Кичик қўшма корхоналар.

Республикамизда кичик бизнес корхоналари сонининг изчиллик билан ортиши, иқтисодиётнинг барча секторларида, жумладан, транспорт, алоқа, соғлиқни сақлаш ва бошқа хизмат кўрсатиш тармоқларида ҳам кузатилмоқда.

Юқоридиги таҳлиллар шуни кўрсатадики, сунгги йилларда Ўзбекистон Республикасида хусусий тадбиркорлик, кичик бизнес фаолияти билан шуғулланувчи корхоналар иқтисодиётнинг барча тармоқларида ташкил этилмоқда. Шу билан кичик корхоналарнинг иқтисодиёдаги ўрни ва

аҳамияти ортиб бормоқда. Хусусий тадбиркорлик ва кичик бизнеснинг миллий иқтисодиётни ривожлантиришдаги аҳамияти қуйидагилар билан тавсифланади:

- хусусий тадбиркорлик бозор иқтисодиёти шароитида зарур тезкорликни таъминлаб, ишлаб чиқаришдаги чуқур ихтисослашув ва тармоқлашган кооперацияни яратади, буларсиз юксак самарадорликни таъминлаб бўлмайди;

- бозор учун зарур рақобатчилик муҳитини яратади ҳамда ўзгариб турадиган бозор талабига мослаб тезда ишлаб чиқариш турини ўзгартириб олиш қобилиятига эга эканлиги билан ажралиб туради;

- истеъмолчилик соҳасида юзага келадиган бўшлиқни тезда тўлдиришга қодир бўлиб, энг замонавий машина ускуналари ва технологиядан фойдаланиб сарфланган сармоянинг ўрнини жуда тез қоплай олади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг хусусиятлари (муомала каптилининг кичиклиги, унинг тез айланувчанлиги, ишлаб чиқариш воситаларини тезда алмаштириб имкониятлари ва б .) унинг бир қанча афзаликларга эга бўлиши имкониятларини яратади:

- изланиш,янги маҳсулотларни маромига етказиш ва ўзлаштириш, уларни талабнинг тез ўзгариб туриши хатарини ҳисобга олган ҳолда кичик уюшмаларда ишглаб чиқариш;

- тезкор техник сервиснинг ишончлилиги ва истеъмолчилар билан мустаҳкам алоқалар ўрнатиш;

- ишлаб чиқаришни мослашувчан тарзда ташкил этиш ва маҳсулот сотишни бозор талаблари ҳамда бозор вазиятлари ўзгаришларига мувофиқ олиб бориш;

- ортиқча иш кчини ўзига сингдириш;

-бошқаришнинг оддийлиги, катта маъмурий аппаратнинг йуқлиги, курилиш ва лойиҳа қувватларини ўзлаштиришда қисқа муддат, капитал сарфларининг тез ўзини оқлаши, капитал айланмасида юқори тезлик.

-хомашё ва меҳнат ресурслари, ишлабю чиқариш чиқиндиларидан тўлиқроқ ва самаралироқ фойдаланиш.

Кичик корхоналар технология янгиликларни жорий этишда ҳам ғоят катта аҳамиятга эга. Янги технологик ғояларни йирик корхоналарига нисбатан тезроқ қабул қилинадиган кичик бизнесда хатар камроқ ва катта туркумдаги ишлаб чиқаришга нисбатан ишин тезроқ йўлга қўйиш мумкин. Бу эса бизнинг шароитида фан – техника тараққиётини ривожлантиришга ёрдам бериши мумкин.

Иқтисодиётнинг умумий тараққиётини таъминлаш, товар ва хизматлар етишмовчилигини бартараф этишда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик катта ўрин тутди. Меҳнат ресурслари тез ўсаётган ва ишлаб чиқариш жойлашувидаги ўзига хослик шароитларида Ўзбекистонда кичик корхоналар тизимини вужудга келтириш қуйидаги имкониятларни яратади:

-эркин меҳнат ресурслари, янги хўжалик муносабатларининг жорий этилиши, янги мулкчилик шаклларининг пайдо бўлиши натижасида ишлаб чиқаришда бўшатиладиган шахсларнинг ижтимоий ишлаб чиқаришга кўпроқ жалб этиш, мулкчиликнинг янги шакллари пайдо бўлиши;

-аҳолининг, биринчи навбатда, ёшларнинг моддий, маънавий ва касб даражасини кўтариш;

-аҳолининг суст ҳаракатчанлигини ҳисобга олган ҳолда саноат ишлаб яқаришини аҳоли яшайдиган жойларга яқинлаштириш ҳамда аҳолининг халқ истеъмоли молларига эҳтиёжларини тўлароқ қондириш;

-миллий ва бадий ҳунармандчиликни тиклаш, шунингдек кичик ва ўрта шаҳарлар, қишлоқ аҳоли пунктларини ривожлантиришга ёрдам

кўрсатиш, умуман, ҳар бир минтақа учун ғоят муҳим иқтисодиёт самарадорлиги ошириш.

Иқтисодиётни ривожлантиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ижобий аҳамиятини эътироф этган ҳолда, унинг аҳамиятини ортиқча боҳолаб юбориш ҳам тўғри эмас. Хусусий тадбиркорлик фақат муайян доирадагина фаоллик кўрсата олади, шу сабабли кичик бизнес фаолиятини ривожлантириш учун зарур шароитни яроатиш зарур. Бунинг учун бизнингча, молия жамғармаларини ташкил этиш керак. Бу жамғармалар тадбиркорлар тижорат банкларида имтиёли кредитлар олиш учун кафил бўлишлари, субсидиялар, шу жумладан қайтариб бқрилмайдиган субсидияларга (иқтисодиётнинг алоҳида устувор соҳаларидаги корхоналарни ривожлантириш учун) манба бўлиб хизмат қилишлари лозим.

Ўзбекистонда кичик корпхоналарни молиявий қўллаб-қувватлаш тизимининг такомиллаштириши кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка хизмат кўрсатадиган банklar, фондилар, инвестициялар ва суғурта ташкилдотлари фаолиятларини рағбатлантириш йўналишида олиб борилиши лозим. Хорижий мамлакатлардаги каби Ўзбекистон Республикасида ҳам агар корхона устувор давлат дастурида (янги техникани яратиш, узок худудларни ривожлантириш ва бошқалар) қатнашаётган бўлса, имтиёзли қарзлар олиш мумкин. Бундан фоизнинг энг кам меъёри ва қарзан узишда узок муддат берилиши қарз беришидаги асосий шартлар ҳисобланади.

Иқтисодий ислохатларни чуқурлаштириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш республикамизда ўтказилаётган иқтисодий ислохатларнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади. Бу эса иқтисодий рақобатнинг ривожланиши, истеъмол бозорини товар ва хизмат турлари билан тўлдириш, шунингдек хусусий тадбиркорларнинг

кенг қатламини яратишни тақоза этади. Буларни ҳисобига олиб, бугунги кунда республикада қуйидаги масалаларни ҳал этиш лозим:

-аҳолининг кенг табақаларини бозор фаолиятига олиб кириш, улардаги боқимандачилик, истеъмолчилик психологиясини бартараф этиш, аҳолида хусусий тадбиркорлик, кичик бизнес фаолияти билан фаол шуғулланиш истагни уйғотиш;

-қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий муносабатларни тубдан янгилаш, деҳқон ва фермер хўжаликлар фаолиятини янада ривожлантириш ҳамда улар сонини имкон қадар ошириш, худудларда кичик корхоналар ташкил этиш йўли билан вақтинча ишсиз юрган кишиларни қўшимчаиш жойлари билан таъминлаш;

- минтақада бозор муносабатлари ва инфратузилмани жадаллаштириш, иқтисодий рақобатни ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш;

-республика аҳолисининг ортиб бораётган талаб ва эҳтиёжларини тўлароқ қондиришга хизмат қилувчи ижтимоий ва иқтисодий шароитларни ббарпо этиш;

-кўрсатиладиган хизматлар турини ва миқёсини кескин ошириш, банк, аудиторлик, консалтинг ҳамда турли воситачилик фаолиятларини ҳозирги замон фан ва техникаси ютуқлари асосида юксак савияда ташкил этишни таъминлаш;

-корхоналарни бошқариш самарадорлигини ошириш, уларнинг иқтисодий жиҳатдан мустақил бўлишларини таъминлаш учун шарт-шароитлар яратиб бериш;

-жойларда ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар турлари ва ҳажминим бозор талабларига кўра осонлик билан мослаштира оладиган истеъмол бозорини товар билан тўлдириб, экспорт учун мол чиқара оладиган кичик корхоналарни жорий этиш.

Бу мақсадларни амалга ошириш учун мамлакатимиз миқёсида қуйидаги масалаларини ҳал этиш лозим:

-бозор иқтисодиёти шароитида ишлаш учун рақобатбардош кадрлар тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш;

- худудларда ҳақиқий тадбиркорлик муҳитини яратиш;

-кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини молиявий қўллаб – қувватлаш;

-кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ҳуқуқий базасини мутаҳкамлаш;

-кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини технологик жихозлар билан таъминлашни қўллаб- қувватлаш;

-ислоҳатлар натижаларини реклама ва ахборат хизмати воситалари орқали кенг оммага етказиш.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 24 августдаги “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4354-сонли Фармониға мувофиқ тадбиркорларға қуйидаги имтиёзлар берилди:

-2011 йил 1 сентябрдан кичик бизнес субъектларидан тижорат банкларида миллий валютада ҳисобрақами очганлик учун тўлов ундириш бекор қилинди;

-тижорат банклари томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг кредитлар ажратиш ҳақидаги аризаларини кўриб чиқиш муддати уч иш кунидан ошмайдиган муддат билан чекланди.

Хулоса қилиб айтганда, 2012 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш ҳамда янада ривожланишини таъминлаш борасида амалга оширилиши лозим бўлган устувор вазифалар қуйидагилардан иборатдир:

- жойлардаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг самарали фаолиятига ҳалал бераётган, тўсқинлик қилаётган ёки қилиши мумкин бўлган муаммоларни мунтазам равишда ўрганиб бориш ва ўз вақтида бартараф этиш чора-тадбирларини кўриш;

- худуддаги бўш ёки самарали фойдаланилмаётган бино ва иншоотлар тўғрисидаги аниқ маълумотларнинг қисқа муддатларда олиниши ҳамда уларнинг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига тақдим этилиши жараёнларини самарали ташкил этиш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолияти учун янада қулай муҳит яратиш борасида ҳар бир худуддаги ўзига хос хусусиятларни аниқлаш ва улардан келиб чиққан ҳолда мавжуд барча имкониятларни сафарбар этиш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш ва амалга ошириш йўлидаги ҳар қандай бюрократик тўсиқларни бартараф этиш;

- худудлардаги кичик бизнес субъектларининг энергия, газ, сув ва канализация, иссиқлик таъминоти ва бошқа шу каби муҳандислик-коммуникация тармоқларига уланиши жараёнларига эътибор қаратиш ҳамда бу борадаги илғор тажрибаларни қўллаш;

- маҳаллаларда оилавий бизнесни ривожлантириш бўйича мавжуд имкониятлар ва уларни рўёбга чиқариш йўллари аниқлаш, шу асосда оилавий бизнесни ташкил этишнинг намунавий шакллари тавсия этиш ва қўллаб-қувватлаш;

- худудларда фаолият юритаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг фаолият йўналишлари жиҳатидан таркибини такомиллаштириш чора-тадбирларини қўллаш, хусусан, саноат соҳасида, юқори технологияларни талаб этадиган замонавий ишлаб чиқариш тармоқларини ташкил этишда, илғор илм-фан ютуқларига

асосланган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантиришнинг турли йўл ва чораларини излаб топиш;

- худудлардаги экспортга маҳсулот чиқарувчи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига аниқ ва таъсирчан ёрдам кўрсатиш орқали уларнинг ташқи иқтисодий фаолият соҳасидаги иштирокини кенгайтириш;

худудлардаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаб, уларни ички ва ташқи бозорда рақобатлаша оладиган, сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишни изчил йўлга қўя оладиган мустаҳкам иқтисодий соҳага айланишини таъминлаш лозим.

1.3 Хорижий давлатларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш тажрибалари ва унинг Ўзбекистонда қўлланиш имкониятлари

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш борасида хориж тажрибаларидан фойдаланар эканмиз, энг аввало барча ривожланган мамлакатларга хос бўлган умумий тамойилларни ҳисобга олиш зарур. Улар қуйидагича: Кўпгина ривожланган хориж мамлакатлари оёққа тураётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликга махсус имтиёзли солиқлар жорий қилади. Жуда кўп ривожланган мамлакатлар кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш мақсадида, энг аввало унинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлайди, яъни қонун ва меъёрий ҳужжатлар қабул қилиб, ҳаётга татбиқ этади. Аксарият ривожланган мамлакатларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик давлат ҳимоясига олинган. Давлат кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг бутун фаолиятдан воқиф бўлиб, бошқарув тизимини тартибга солиш ва такомиллаштиришга кўмак беради. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ҳар хил молиявий ёрдам

кўрсатилади. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг самарадорлигини ошириш мақсадида давлат дастурлари қабул қилинган. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликга биринчи навбатда имтиёзли кредитлар ажратиш кўзда тутилган. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватловчи бирлашмалар, Кенгаш ва бошқа ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда. Ривожланган мамлакатларда жамоат ташкилотлари ҳам кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг асосий химоячиси бўлиб ҳисобланади. Йирик ташкилот ва бирлашмалар, акционерлик жамиятлари ҳам кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликдан ёрдамни аямайди³.

Юқорида келтирилган тажрибаларни алоҳида давлатлар мисолида кенгроқ таҳлил қилиб чиқамиз.

Буюк Британияда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликга қизиқиш 70 –чи йиллар бошларида кчайди. Бу даврда Э.Хит боўчилигидаги консерватив ҳукумат кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасидаги вазиятни ўрганиш ва мос тавсиялар ишлаб чиқиш учун Болтон комиссиясини шакллантирди (1971йил). Консерваторларнинг сўнги бошқаруви даврида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни соғломлаштириш учун максимал қулай шарт-шароитлар яратилди, 96 фоиз ходимлар сони 20 кишигача бўлган фирмаларни ташкил этган кичик корхоналар сектори бозор иқтисодиёти тузилмасига узвий кириб боради ва унинг зарурий шарт- шароитларга айланди. 1997 йил май ойида консерваторлар ўрнига келган лейбористлар ҳукумати кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни шакллантириш ва сақлаш бўйича илгари қабул қилинган қонун ва дастурларни қўллаб – қувватлайди.

Буюк Биртанияда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни рағбатлантиришда давлатнинг бюджет (солиқ ва кредит) сиёсати катта шрин эгаллайди. Умумий чора – тадбирларга кичик корхоналарга

³ Интернет ва оммавий ахборот воситалари материаллари асосида муаллиф тайёрлади.

нисбатан кичик солиқ ставкаларини белгилаш, ҳисоб- китоб счетларининг кечиктирилган тўлови, қушилган қиймат солиғини ҳисоблаш учун балансни фақатгина счетлар тўланганидан сўнг тузиш ва хоказолар кирад.

Бюджет чора – тадбирларидан ташқари кичик корхоналарга маҳаллий мулк солиғи ўндирилганда имтиёзлар берилади, бу ликвидлик муаммосини қисман ҳал қилиш имконини беради.

Алоҳида вазирликлар (Савдо ва саноат, бандлик, экология, энергитика Вазирликлар)кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кўллаб қувватлашнинг 4 тоифасини ишлаб чиққанлар.

Янги ва фаолият юритаётган фирмаларга малахатлар бериш дастурлари. Бу мақсадларда ҳудудий ривожланиш дастурларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш билан шуғулланадиганкичик корхоналар хизмати, Уэльсин ривожлантириш агентлиги каби махсус ташкилотлар тузилган. Британия саноати конфедерацияси билан ҳамкорликда улар кичик корхоналарга турли саволлар бўйича маслахатлар бериш кўринишдаги ёрдам дастурини таклиф этдилар.

Молиявий – ёрдам кўрсатиш дастурлари. Улар қаторига қуйидагилар киреди:

“Грантлар схемаси” ҳудудий миқёсда кичик корхоналарга молиявий ёрдам кўрсатадиган “Маҳаллий корхоналарга ёрдам бериш агентлиги”; Уз ишини бошлаш истагида бўлган ишсизларга ёрдам беришни кўзда тутадиган “Корхоналар тузушд кумаклашиш схемаси”; “Кредитларни кафолатлаш” –дастур уч йилга мулжалланган бўлиб, иши юришган ишбилармонлар номидан суғурта мукофатларини беришни кўзда тутеди. Махсус дастурлар ёшларга ўз ишини тузиш ёки риаожлантиришда молиявий ёрдам беришни таъминлайди.

Шотландия, Уэльс, Шимолий Ирландияда амалда бўлган кичик корхоналарга ёрдам беришнинг ҳудудий дастурлари. “Бизнесни такомиллаштириш хизмати” дастури бўйича ҳудудларда бундай

корхоналар учун бозор стратегиялари ишлаб чиқилди (ассигнацияларнинг 50 фоизи маркетинг тадқиқотларига, қолгани эса кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида малакали кадрлар тайёрлашга сарфланади).

Кичик корхоналарнинг экспорт фаолиятини рағбатлантирадиган дастурлар, асосан махсус орган- Британиянинг денгиз орти савдоси бюроси томонидан амалга оширилади.

Хукумат ўз навбатида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини рағбатлантириш ва рақобатбардошлигини ошириш мақсадида “Тадбиркорлик ташаббуси” умумий номга эга бўлган бир қатор дастурларни ишлаб чиққан.

Италияда кичик корхоналар, янги ишлаб чиқариш шаклини жорий этиш ва бутун мамлакат бўйича самарали корхоналар тармоғини тузиш орқали саноат ишлаб чиқаришни ривожлантиришга ва кенгайтиришга катта хисса қўшган. Бошқа Европа мамлакатларига нисбатан, Италия тажрибасининг таҳлили шуни кўрсатадики, Италия кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг кўшимча асосий элементи –бу тадбиркор ўзининг жалб этилиши, шунингдек уларнинг таваккал қилиш қобилияти ва бунга тайёрлиги ҳисобланади. Италия кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни – хуусусий тадбиркорларнинг шахсий уринишлари натижаси бўлиб, у корхоналар жойлашган ва фаолият юритаётган худудлар ва тадбиркорлик муҳити билан ўзаро муносабатлардан елиб чиқадиган тадбиркорлик ғоялари ва лойиҳаларига асосланади. Италия кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарининг саноат ривожланишидаги роли жуда муҳим, чунки уларнинг иш жойларни яратишдаги хиссаси йирик корхоналардагига нисбатан анча юқори. Мутахассисларнинг айтишича, Италия кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни чнги иш ўринларини яратиш бўйича идеал инструмент ҳисобланади. Бошқа тарафдан, Италия иқтисодий тизими – ҳақиқий кичик

бизнес ва хусусий тадбиркорлик тизими, беб айтиш тўғри бўлади, чунки: 10 та корхонадан 9 тасида ходимлар сони 200 кишидан ошмайди, 10 кишидан 7 таси эса кичик корхоналарда ишлайди. Италия ташқи савдо баланси ташқи савдога қаратилган секторларда, айниқса мебель, уй дизайни, озиқ овқат саноатларида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ролини биринчи ўринга қўяди, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликга асосланган иқтисодий тизим туфайли Италия актив тижорат сальдосига эгадир. Италиянинг кичик бизнесп ва хусусий тадбиркорлик саноати корхоналари маҳаллий даражада фаолият юритади, лекин уларнинг фаолияти халқаро бозорларга йўналтирилган бўлади. Италиянинг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарининг ривожлантириш бўйича тажрибаси шундан далолат берадики, уларнинг қўплаб ҳамкасиблари хорижда ҳам самарали фаолият юритади. Сўнгги ўн йил ичида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик жаҳон миқёсида Италия иқтисодининг асосий элементига айланди: хорижда фаолият юритаётган 160,000 кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналари экспортнинг тахминан 4/5 қисмини ва хорижий ташкилотларга (асосан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарига) капитал қуйилмаларнинг ярмидан кўпини ташкил қилади. Бу ташкилотларнинг кўпчилиги “италияда ишлаб чиқарилган” тамғаси остида хорижда хорижда ишлаб чиқаришни ташкил этиш қобилиятига эга бўлади ва айрим холларда дунё етакчиларига айланади. Албатта, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида Италия тажрибаси энг муваффақиятли тажрибалардан бири ҳисобланади. Буни хорижий давлатлардан келаётган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида икки томонлама келишувларни имзолар таклифлари сонининг ошишидан кўриш мумкин. Яқинда Италия саноати Вазирлиги Россия, Зимбабве, Польша, Вьетнам, Венгрия, Корея билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида халқаро битимларни имзолади. Ушбу

давлатларнинг қизиқиши Италиянинг ушбу соҳадаги тажрибасидан далолат беради.

Германияда кичик корхоналар, одатда жисмоний шахсларнинг хусусий мулки ҳисобланади ва ўз – узини молиялаштиришга қўшимча равишда банк кредитларидан фойдаланадилар. Акциялари биржада талабга эга бўлган корхоналар сони жуда оз Хорижий инвесторлар одатда йирик корхоналар акцияларнинг эгалари бўлиб ҳисобладилар, уларнинг сармоядаги улуши тахминан 12 фоизни ташкил этади. Германия банклари корхоналар билан нафақат кредиторлар сифатида, балки хиссадорлар сифатида ҳам боғлиқ уларнинг корхоналар сармоясидаги улуши уртача 14 фоизни ташкил этади бу кўриб чиқиладиган мамлакатлар уртасида энг юқори кўрсаткич.

Францияда хусусий ва давлат ташкилотлари раҳбарлари, қоида бўйича, бошқа ташкилот маъмурий кенгаш (бошқарув) аъзолари ҳисобланади. Бу ерда давлат ва хусусий сектор уртасидаги алоқалар кучли ҳисобланади. Хусусийлаштиришнинг “иккинчи тулқини” асосан бошқа корхоналар қулида мужассамланган акциялар бозорининг кенгайишига кумаклашади: сармоядаги уларнинг улуши 59 фоизни ташкил этади, бу бошқа мамлакатларга нисбатан анча юқори. Ташқи инвесторлар томонидан корхоналар устидан назорат урнатиш бўйича операциялар кам учрайди. Франция корхоналари акцияларининг катта қисми бошқа корхоналар қулида бўлганлиги уларга ташқи молиялаштиришнинг иккита асосий манбаи банклар ва молия бозорида операциялар уртасида эркин танлаш имконини беради. Охириги йилларда Франция корхоналарининг банклар билан алоқалари сустрлашиши кўзатиладиган . Италияда корхоналарда мулкдорликни ва назоратни ташкил этиш Франциядагига ухшаш: саноатда куплаб оилавий кичик корхоналари ва йирик хиссадорлик корхоналари мавжуд бўлиб, уларнинг сармоясида давлат улуши тахминан 28 фоизни ташкил этди. Охириги йилларда Италияда Франция мисоли

бўйича давлат ташкилотлари хусусийлаштирилмоқда. Италия корхоналари бир нечта банк хизматларидан фойдаланиши корхоналар ва банклар уртасидаги мутахкам ва узоқ мудатли алоқаларни яратмайди. Аммо охириги пайтларда руй бераётган ўзгаришлар, шу жумладан универсал банклар моделига ўтиш ва олинган қазларнинг саноат гуруҳлари бош корхоналари даражасида консолидацияси банклар ва корхоналар уртасида узоқ мудатли алоқаларнинг мустаҳкамланишига ва банклар томонидан корхоналарни банк томонидан кредитлашга асосланган ташқи молиялаштириш модели шаклланиши мумкин.

Америка Қушма Штатларининг замонавий кичик кичик бизнес сиёсати бошланиши 1953 йилда кичик бизнес Агентлигининг вужудга келишига туғри келади. Кичик бизнесга кумаклашишнинг асосий сабаби иқтисодий фойда олиш ҳисобланарди. Кичик бизнесга кумаклашишнинг асосий воситаси сармоя ва кредит бериш ҳисобланади, бу эса ўз навбатида АҚШ да тадбиркорлик сиёсати мақсадларига мос келади. Японияда кичик бизнес сиёсати саноатнинг ривожлантириш сиёсатининг таркибий қисми ҳисобланган. Ушбу сиёсат урушгача бўлган даврда бошланиб, ҳозирги кунгача давом этиб келмоқда. Япония рақобатбардошликни ошириш мақсадида доимий реструктуризацияни таъминлайди. Япония ва АҚШ кичик сиёсатда иккита асосий фарқ мавжуд. Улардан бири сиёсатни шакллантирадиган ва сиёсатнинг ўзига хос ривожлантиришнинг қўллаб – қувватлайдиган тарихий вужудга келиши ва ижтимоий – иқтисодий қимматликлар билан асосланади. Иккинчиси – сиёсий ва бюракратик тизимлардаги фарқлар бўлиб, улар сиёсатни шакллантиришга таъсир кўрсатади.

Хорижий нашрлар маълумотлари бўйича, ўтиш давридаги мамлакатларда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш бўйича хусусий ташкилотлар вужудга келади. Лекин уларга айрим пайтларда бозор шароитида фаолият кўрсатиш учун зарур бўлган

функционал куникмалар етишмайди. Бу билан биргаликда тажрибанинг кўрсатишича, бундай ташкилотлар кичик корхоналар вакиллари томонидан тузулганлиги ва ўз аъзоларининг эҳтиёжларни яхши биладиган менежерлар томонидан бошқариладиган сабабли самарали ҳисобланади. Сунгги йилларда Венгрия, Польша, чехия, Словакия корхоналари ва ташкилотларининг утказилган тадқиқотлари кўрсатадики, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари раҳбарлари учун солиқлар, қонун ва банк иши бўйича маслаҳатлар жуда зарур.

Дунёда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш агентликларининг кенг тармоғи мавжуддир. Бу тармоқ TECNONET маслаҳат дастурини ўз ичига олиб, бу дастур 1972 йилда Сингапурда Ривожланиш бўйича тадқиқотлар халқаро маркази сифатида фаолият кўрсата бошлади. У Шарқий Осиёнинг 12 та мамлакатини боғлаб, техник ёрдам кўрсатади (шу жумладан маслаҳатлар бериш).

Я понияда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб – қувватлаш учун маркетинг маълумотларини йиғишни ДЖЕТРО ахборат тизими амалга ошириб, у бир қатор омилларни ўрганади:

1. Жуғрофий жойлашиши, бозорда фаолият юритиш имкониятига, юк ташиш қиймати;
2. Бозор ҳажми, истеъмолчилар даражаси, маҳаллий ишлаб чиқариш;
3. Бозор рентабеллиги, транспорт харажатларини ҳисобга олган ҳолда нархлар даражаси;
4. Сотишнинг энг афзал шакллари ва усуллари;
5. Товарнинг керакли хусусиялари ва хоказо;

ДЖЕТРО дунёнинг барча мамлактларида турли хил массасаларнинг ривожланган тармоғига эга ва шунинг учун халқаро бозорда тадбиркорлар учун асосий маълумотлар манбаидан бири ҳисобланади, ДЖЕТРО маълумотлар базаси кўп сонли маълумотларга, шу жумладан хорижий экспортёрлар ва импортёрларнинг кенг рўйхатга эга

ДЖЕТРО Япония хуудидида 31 та ва чет элда 28 та ахборот марказларига эга.

Япония бозорида маълумот олишни шунингдек япония савдо –саноат палатасидаги аъзолик ҳам йўл қуяди. Бундан ташқари, тадбиркорлик бозорда ҳаракат қилишга ёрдам берадиган куплаб маълумотномалар, қулланмалар, журналлар мавжуд.

SEBRAE маълумотлар тармоғи ҳозирги вақтда Бразилиянинг барча 26 штатида ва федерал пойтахтда 100 га яқин офислари мавжуд. У барча саноат тармоқлари вакилларида иборат ижтимоий бошқарув томонидан бошқарилади ҳар бир ўтатда стандартлаштирилган “маълумот улчагичлари” тармоғи мавжуд. Уларнинг ҳар бири ҳар куни 500 дан ортиқ аризалар қабул қилади. Ҳар бир телефон қўнғироғи тулиқ жавоб, маслаҳат берилади, компьютер бўйича зарурий маълумот берилади.

Сунг ўн йил ичида РИО-де Жанейродаги марказ 12 мингга яқин янги компания ва 50 мингга чнги иш жойи ташкил этишга кумаклашади.

Марказ ривожланишнинг самарадорлигини қуйидаги омиллар таъминлайди:

1. Саноат, тижорат ва хизмат кўрсатувчи корхоналар иш ақи солиғининг 0,3 фоизи махсус тузилган тизим орқали маълумот олишга йўналтирилади;

2. кичик корхоналар марказ кўрсатган хизматлар учун туловларни вақтга нисбатан амалга оширади (технологик маслаҳат беришнинг бирчи икки сатида мижоз хизмат нархининг 0 фоизини, унинг давомийлиги 3 дан 10 соатгача бўлганда 40-оиз, 11соатдан 20 соатгача бўлганда – 80 фоизни тўлайди);

3. Маҳаллий ташкилотлар тармоғи;

4. Фаоллик ва ташаббускорлик.

Тизимни молиялаштиришнинг барқарор усиши кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб – қувватлаш агентликларида кам учрайдиган динамикадан далолат беради.

Бразилияда ҳаммаси бўлиб 5 миллион кичик корхоналар фаолият юритади. Утказилган тадқиқотлар натижасида таҳлил қилинган корхоналарнинг 80 фоизидан ортиғи тренинг, маркетинг ва ахборот тизимларидан фойдаланиши аниқланди.

Бўндай ахборот тизимлари тузилмаси ўтиш давридаги мамлактларда, шу жумладан Ўзбекистонда ҳам қулланилиши мумкин.

Масалан, ўтиш давридаги иқтиодиётга эга бўлган мамлакатларнинг купчилик тадбиркорлири учун ҳамкорнинг ишончилигини бохолаш энг долзарб ҳисобланади, у қуйидагиларнинг ўз ичига олади:

- 1.Хамкорнинг манзил маълумотлари ва шахсини текшириш;
2. Корхона ёшишини аниқлаш, ишлаб чиқариш ҳажми кўрсаткичлари;
3. Корхонанинг низоларда, суд ишларида қатнашганлигини, шунингдек жарималар,гарови ва бошқа қарз мажбуриятлари туғрисидаги маълумотларни текшириш;
4. Корхона тулов қобилиятиниўрганиш.

Бундай таҳлилни кредит маълумотини беришга ихтисослашган деярли ҳамма корхоналар утказди. Dun and Bruciestreet кансалтинг кампаниясининг маълумотларни йиғиш, ишлаш, тақдим этиш технологияси ноу-хау ҳисобланади ва БМТ томонидан халқаро стандартлар сифатида тавсия этилади. Хозирги вақтда хорижий хамкор туғрисида маълумот олиш МДҲ даги хамкорлар туғрисида умумий маълумот олишга нисбатан осонроқдир. Аммо тадбиркорликнинг оммавий ривожланиши шароитида доимо замонавий ахборат тизимларидан фойдаланган ҳолда экспресс – диагностикани утказиб туриш лозим.

Тадбиркорларга интернет тизими ва Гипертекст, Мультимедиа ва Worlt Wide Web каби компьютерлашган ахбороттармоқлари, шунингдек бутун дунё бўйича энг муҳим маълумотларни йиғиш учун электрон почтадан фойдаланиш имкониятларини оширадиган Осиё – Европа (Хитой - Германия) алоқа тармоғи катта курсатаябди.

Деярли барча ривожланган мамлакатлар тажрибаси курсатишича, кичик бизнес йирик бизнес патронажи остида самарадорлик даражасини, технологик тараққиёт суръатларини белгилайди. Кичик бизнес роли эса йирик бизнеснинг ривожланиш даражасига боғлиқ булса ҳам, махсус ва аҳамиятли ҳисобланади.

Кичик корхоналар бошқарувида бир қатор афзалликларига эга алоқалар соддалиги, қатъий тартибнинг йўқлиги, мақсадларни тезкор туғрилаш имконияти. Шунинг учун ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ва хизматлар сифати юқори бўлганда, кичик бизнесдаги маҳсулот таннархи йирик корхоналардагига нисбатан анча пастдир.

Саноатнинг алоҳида тармоқларида, авволем бор, қул меҳнати ва қуйи технологиялар кенг қулланилаётган тармоқларда кичик корхоналар учун ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва фойда олиш жараёнлари осонроқ кечади. Кичик корхоналар ривожланаётган иқтисодиётнинг заиф жойларида боғловчи буғин вазифасини утайди (айниқса юқори технологиялар кенг тарқалиши шароитида).

II-БОБ. САМАРҚАНД ВИЛОЯТИДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ҲОЛАТИ ВА УЛАРНИНГ АҲОЛИНИ ИШ БИЛАН ТАМИНЛАШ БОРАСИДА АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ.

2.1. Самарқанд вилоятининг ижтимоий-иқтисодий тавсифи.

Самарқанд вилоятида 2012 йилда ишлаб чиқарилган ялпи ҳудудий маҳсулот (ЯҲМ)нинг номинал қиймати 6015,5 млрд. сўмда баҳоланди. ЯҲМнинг реал ҳажмининг ўсиш суръатлари ўтган йилга нисбатан 110,7 фоизни ташкил қилди.

2.1-расм. ЯҲМ ишлаб чиқаришнинг тармоқлар бўйича таркиби умумий ҳажмга нисбатан фоиз ҳисобида

ЯХМ ишлаб чиқаришнинг тармоқлар бўйича таркиби 2012 йилда қуйидагича ифодаланади:

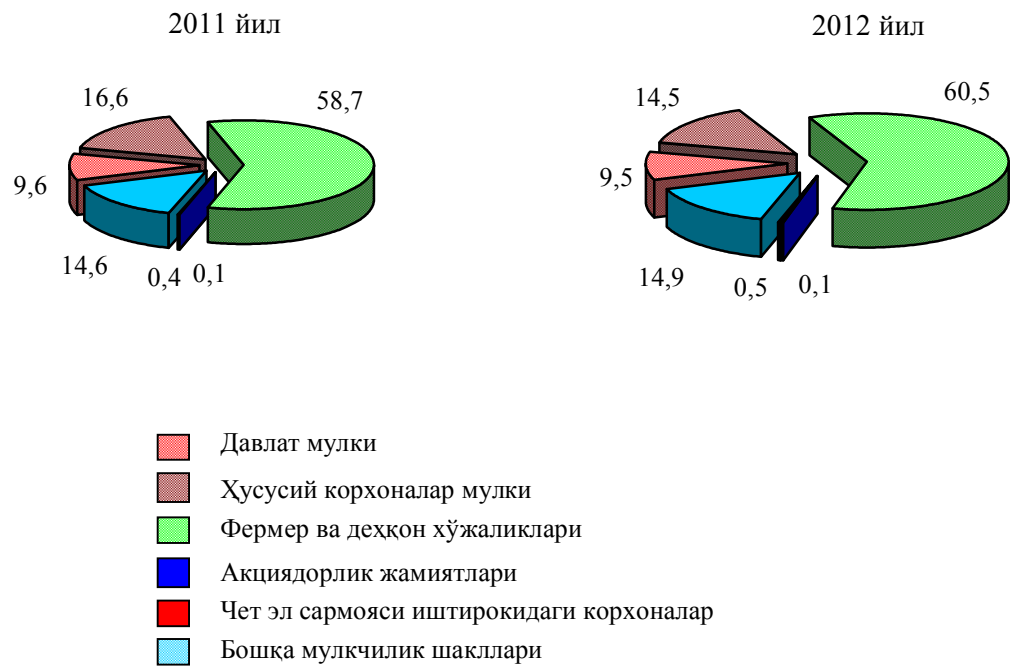
ЯХМ ишлаб чиқариш умумий ҳажмининг 76,3 фоизи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ҳиссасига тўғри келди. Бу кўрсаткич 2011 йилнинг шу даврида 76,2 фоизни ташкил этган. Шунингдек, кичик корхоналар томонидан ЯХМнинг 12,3 фоизи, 2011 йилнинг шу даврида 11,7 фоизи ва микрофирмалар томонидан 25,3 фоизи, 2011 йилда 24,5 фоизи ишлаб чиқарилди.

Корхоналар ва ташкилотлар ягона давлат регистри базаси маълумотларига кўра, 2013 йилнинг 1 январь ҳолатига иқтисодиётнинг барча тармоқларида рўйхатга олинган юридик шахслар сони 46695 тага етди, шундан фаолият кўрсатаётганлари сони 44596 та (жами рўйхатга олинган юридик шахсларнинг 95,5 фоизи)ни ташкил қилди. Рўйхатга олинган корхона ва ташкилотларнинг асосий қисми қишлоқ хўжалиги (жами рўйхатга олинган юридик шахсларнинг 63,4 фоизи), савдо ва умумий овқатланиш (10,3 фоизи), саноат (5,8 фоизи), қурилиш (3,3 фоизи) соҳаларига тўғри келади. 2013 йилнинг 1 январь ҳолатига корхона ва ташкилотлар иқтисодиёт тармоқлари бўйича қуйидагича тақсимланади:

Рўйхатга олинган корхоналар умумий сонининг 90,5 фоизи нодавлат мулки шаклидаги корхоналар, шундан 60,5 фоизи фермер ва деҳқон хўжаликлари, 14,5 фоизи хусусий корхоналар, 0,5 фоизи чет эл сармояси иштирокидаги корхоналар, 0,1 фоизи акциядорлик жамиятлари, 14,9 фоизи бошқа корхоналар улушига тўғри келди.

Рўйхатга олинган хўжалик юритувчи субъектлар – юридик шахслар мулкчилик шакллари бўйича қуйидагича тақсимланади:

2013 йил 1 январь ҳолатига, умумий ҳажмга нисбатан фоиз ҳисобида

2.2-расм. Самарқанд вилоятида 2013 йил 1 январь ҳолатига рўйхатга олинган хўжалик юритувчи субъектлар – юридик шахслар мулкчилик шаклларининг, умумий ҳажмга нисбатан фоиз ҳисобида

2012 йилда жами 2678 та хўжалик юритувчи субъектлари ташкил этилган бўлиб, уларнинг асосий қисми Самарқанд шаҳри (вилоят бўйича рўйхатга олинган жами корхона ва ташкилотларнинг 22,4 фоизи), Жомбой (18,6 фоизи) ва Пастдарғом (9,1 фоизи) туманларига тўғри келади.

2013 йил 1 январь ҳолатига рўйхатга олинган жами кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг сони 41199 тани ташкил қилди. Жорий йилда ялпи ҳудудий маҳсулотнинг 76,3 фоизи кичик бизнес субъектлари томонидан (2011 йилнинг шу даврида 76,2 фоиз), шундан 37,6 фоизи кичик корхоналар ва микрофирмалар, 17,7 фоизи хусусий тадбиркорлар, 21,0 фоизи деҳқон хўжаликлари томонидан ишлаб чиқарилди.

Иқтисодиётдаги жами иш билан бандларнинг 82,6 фоизи (1085,4 минг киши)ни кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик секторида банд бўлганлар ташкил қилди. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликда банд

бўлганларнинг 23,0 фоизи (249,1 минг киши) кичик корхона ва микрофирмалар ҳиссасига тўғри келди.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари томонидан саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш 121,0 фоизга ўсди ва 986076,1 млн. сўми (вилоят саноат ишлаб чиқаришининг 38,3 (фоизи), қишлоқ хўжалик маҳсулоти 106,9 фоизга ўсиб, 3135779,1 млн. сўм (қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг 98,4 фоизи)ни ташкил қилди.

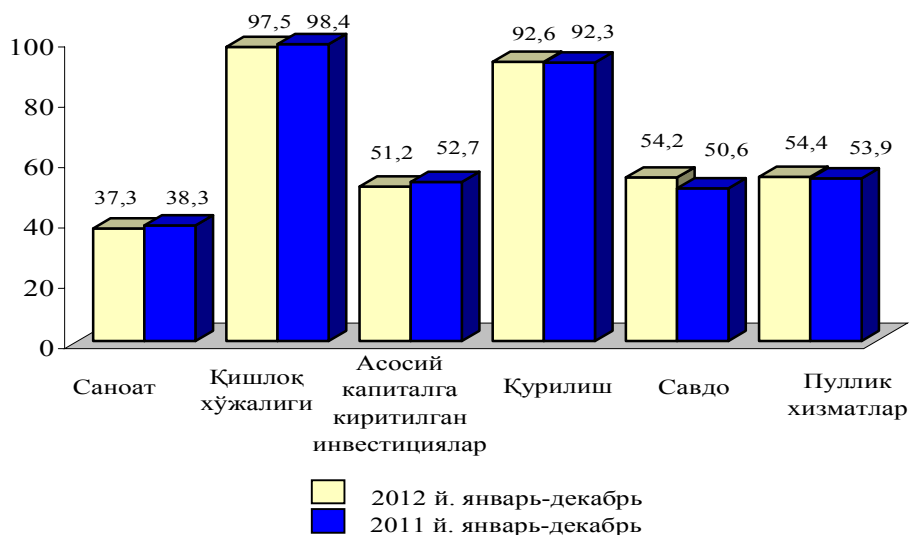
Вилоят иқтисодиётида асосий капиталга киритилган инвестициялар умумий ҳажмининг 52,5 фоизи, қурилиш ишларининг 92,3 фоизи кичик бизнес корхоналари ҳиссасига тўғри келди.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари юк айланмаси вилоят автомобил транспорти умумий юк айланмасининг 93,6 фоизини, умумий йўловчи айланмасининг 82,7 фоизини ташкил этди.

Савдо айланмаси умумий ҳажмининг 50,6 фоизи ёки 1524010,1 млн. сўми (ўсиш 112,0 фоизни ташкил қилди) ва аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш умумий ҳажмининг 53,9 фоизи ёки 697483,8 млн. сўми (115,4 фоизга ўсган) кичик тадбиркорлик субъектлари ҳиссасига тўғри келади.

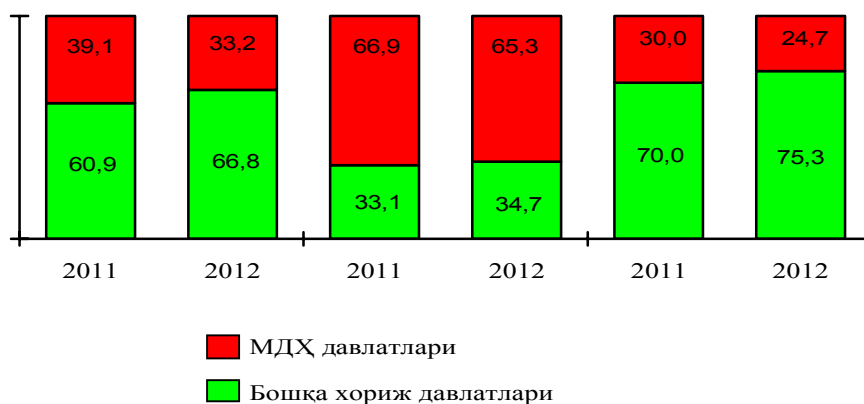
Кичик бизнес субъектлари ташқи савдо айланмаси вилоят ташқи савдо айланмаси ҳажмининг 55,2 фоизини ташкил қилди. Жорий йилда кичик бизнес субъектлари томонидан 96167,9 минг АҚШ доллари (умумий экспорт ҳажмининг 67,7 фоизи) миқдорида маҳсулот экспорт қилинди. Импорт 276295,3 минг АҚШ доллари (умумий импортнинг 51,9 фоизи)ни ташкил қилди.

Иқтисодиёт тармоқларида яратилган маҳсулот (ишлар, хизматлар) умумий ҳажмида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик улушининг ўзгариши қуйидагича ифодаланади:

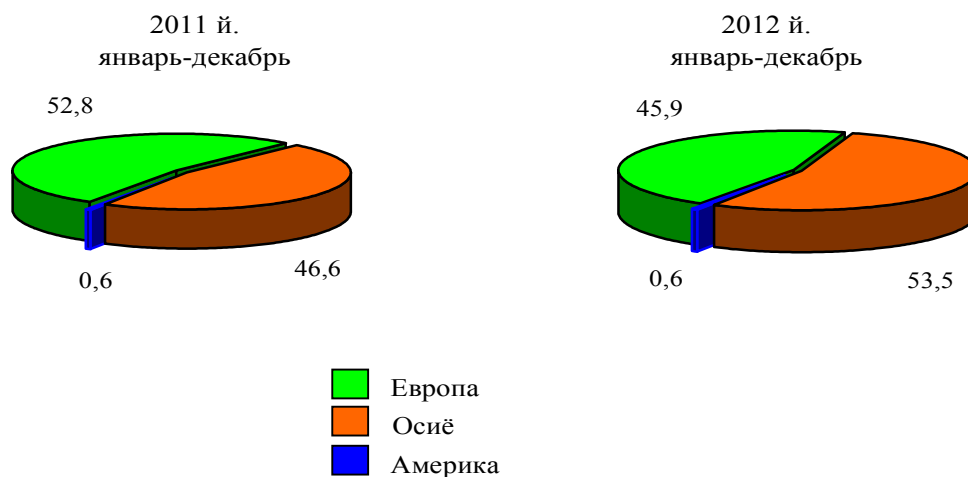

2.3-расм. Иқтисодиёт тармоқларида яратилган маҳсулот (ишлар, хизматлар) умумий ҳажмида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик улуши (фоиз ҳисобида).

Вилоятнинг ташқи савдо айланмаси 674276,5 минг АҚШ долларини ёки ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 124,5 фоизни, шу жумладан экспорт 141987,9 минг АҚШ долларини, ўтган йилга нисбатан 106,6 фоизни, импорт 132288,6 минг АҚШ долларини, ўтган йилга нисбатан 130,3 фоизни ташкил этади.

2.4-расм. Самарқанд вилоятида экспорт ва импорт ҳажми таркибидаги ўзгаришлар динамикаси

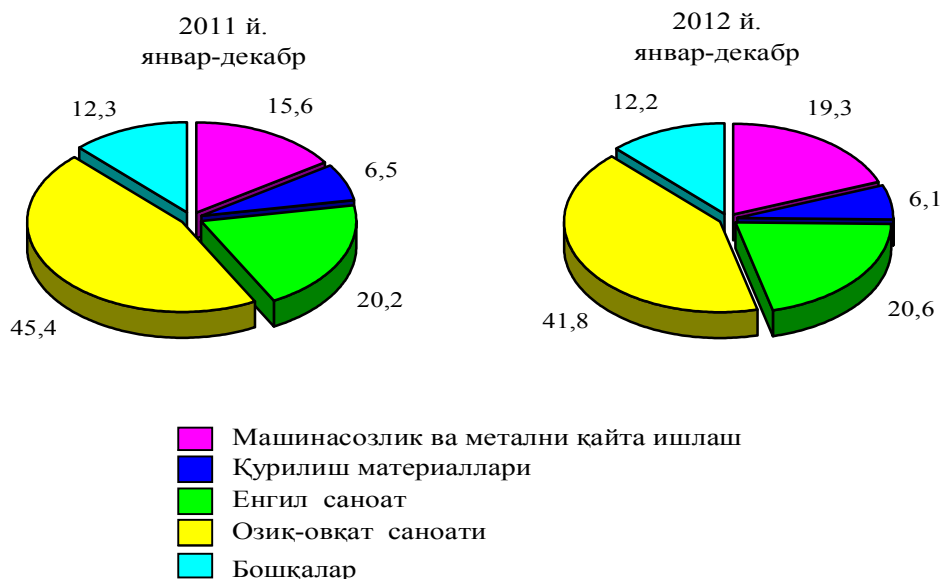

2.5-расм. Самарқанд вилояти ташқи савдо айланмасида катта улушга эга бўлган давлатлар билан товар айланмаси.

Ҳисобот даврида вилоят жаҳоннинг 132 дан ортиқ мамлакати билан ташқи савдо операцияларини амалга оширди ва 57 дан ортиқ мамлакат билан ижобий сальдога эга бўлди.

2012 йилда саноат маҳсулоти ҳажми 2577080,3 млн. сўмни ёки ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 116,3 фоизни ташкил этди.

Ҳисобот даврида 1711671,1 млн. сўмлик истеъмол товарлари ишлаб чиқарилиб, ўсиш суръати 103,1 фоизни ташкил этди. Жумладан, 667312,4 млн. сўмлик озиқ-овқат маҳсулотлари ва 1044358,7 млн. сўмлик ноозиқ-овқат моллари (ўтган йилнинг шу даврига нисбатан мос равишда 126,6 фоиз ва 92,1 фоиз) ишлаб чиқарилди.

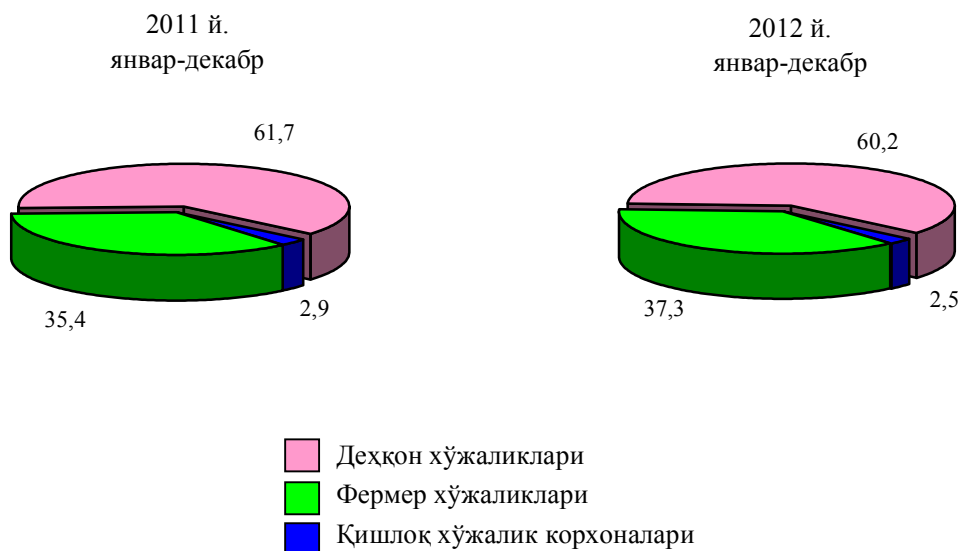
2.6-расм. Тармоқлар бўйича саноат маҳсулотини ишлаб чиқариш таркиби қўйида келтирилган, умумий ҳажмга нисбатан фоиз ҳисобида

2012 йилда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш амалдаги нархларда 311005,9 млн. сўмни ташкил этди. Ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 106,1 фоизга ўсди.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг умумий ҳажмида деҳқончилик маҳсулотлари 1863161,3 млн. сўмни (2011 йилга нисбатан 106,0 фоиз), чорвачилик маҳсулотлари 1246894,5 млн. сўмни (106,2 фоиз) ташкил этди.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмининг хўжаликлар тоифалари бўйича тақсимланиши қўйидагича ифодаланади:

умумий ҳажмга нисбатан фоиз ҳисобида

2.6-расм. Самарқанд вилоятида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмининг хўжаликлар тоифалари бўйича тақсимланиши (фоиз ҳисобида)

Фермер хўжаликлари. Фермер хўжалиқларига бириктирилган умумий қишлоқ хўжалиги ер майдони 527389 гектарни ташкил этди. Фермер хўжалиқларида банд бўлганлар сони 170241 кишини ташкил этди.

2013 йилнинг 1 январь ҳолатига фермер хўжалиқларида 62296 бош йирик шохли қорамол, шу жумладан 22200 бош сигир, 133929 бош қўй ва эчкилар, 1244500 бош паррандалар мавжуд бўлиб, 2011 йилга нисбатан йирик шохли қорамоллар сони 107,8 фоизга, шу жумладан сигирлар 122,7 фоизга, қўй ва эчкилар 112,3 фоизга, паррандалар ўтган йилга нисбатан 136,2 фоизни ташкил қилди.

2012 йилда вилоятнинг асосий капиталини кўпайтиришга 1356576,4 млн. сўм миқдорида инвестициялар киритилди ва ўсиш суръати ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 110,9 фоизни ташкил қилди.

2.2. Самарқанд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг аҳолини иш билан бандлигини таъминлашдаги роли ва ўрни.

Бугунги кунда республикадаги устувор йўналишлардан бири - аҳоли бандлигини ошириш, ишчи кучидан мақсадли фойдаланиш, фойдали меҳнатга лаёқатли аҳолининг илмий салоҳиятини оширишга қаратилмоқда.

Республикада Президент Ислам Каримов 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг аҳоли бандлигини таъминлашдаги ролига алоҳида эътибор бериб, “Ҳисобот йилида янги иш ўринлари ташкил этиш орқали аҳоли бандлигини таъминлаш масаласини ҳал қилиш ҳам эътиборимиз марказида бўлди. Ҳудудий бандлик дастурларининг амалга оширилиши натижасида яратилган 1 миллионга яқин иш ўрнининг 68 фоиздан кўпроғи қишлоқ жойларда ташкил этилди. Таъкидлаш жоизки, янги иш ўринларининг 64 фоиздан ортиғи кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик ва фермерлик ривожини рағбатлантиришни янада кучайтириш, хусусан, уларга янги имтиёз ва преференциялар бериш, 28 фоиздан зиёди эса янги корхоналар ташкил этиш, касаначиликнинг турли шакллари кенгайтириш ҳисобидан яратилди.”⁴, - деб алоҳида таъкидлади.

Сўнгги йилларда кичик бизнес субъектларининг мамлакатимизда янги иш ўринларини ташкил қилиш, аҳолининг даромадлари ва фаровонлигини оширишнинг муҳим омили сифатидаги натижалари салмоқли бўлиб бормоқда(1-жадвал).

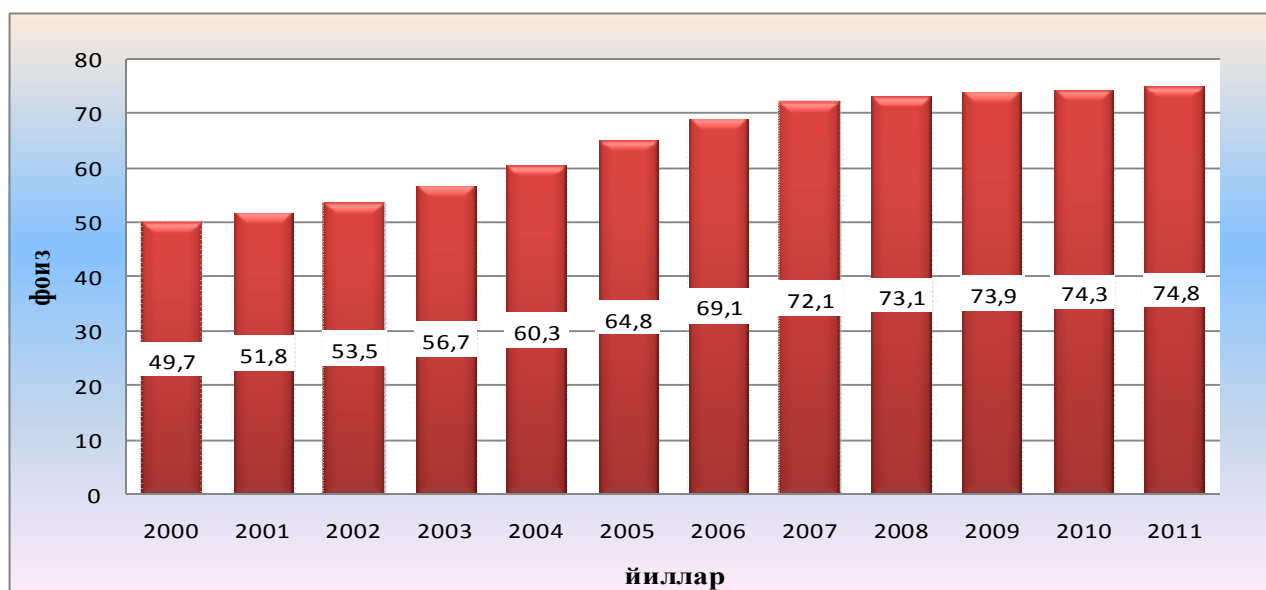
⁴ 2012 йил ватанамиз тараққиётини янги босқичга қўтарадиган йил бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларга бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2012 йил 20 январь, №14 (5434)

1-жадвал

Ўзбекистонда янги иш ўринларини яратишда кичик бизнес субъектларининг улуши

Кўрсаткичлар номи	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2011 йил
Янгидан ташкил этилган иш ўринлари, минг киши	661	940,5	950	1000
шу жумладан:				
Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликда, минг киши	374,3	391,8	600	640
Фоиз ҳисобида	57,0	41,7	65	64
Жами иқтисодиётдаги банд бўлганлар сонига нисбатан улуши, фоиз ҳисобида	72,7	74,2	74,3	74,8

Жадвал маълумотларидан кўришиб турибдики, 2010 йилда мамлакатимизда жами 950 мингдан ортиқ янги иш ўринлари ташкил этилган бўлса, шундан қарийб 600 минги кичик бизнес ҳиссасига тўғри келган. 2011 йилда эса бир миллиондан ортиқ янги иш ўринлари яратилди. Таъкидлаш жоизки, янги иш ўринларининг 64 фоиздан ортиғи кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик ва фермерлик ривожини рағбатлантиришни янада кучайтириш, хусусан уларга янги имтиёз ва преференциялар бериш, 28 фоиздан зиёди эса янги корхоналар ташкил этиш, касаначиликнинг турли шаклларини кенгайтириш ҳисобидан яратилди. 2011 йилда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасида мамлакатимизнинг иқтисодиётида банд бўлган жами аҳолининг 74,8 фоизи фаолият кўрсатди.

2.1-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг бандликдаги улуши.

Расмдаги маълумотлардан кўринадикки, кичик бизнес субъектларининг бандликдаги улуши 2000 йилда 49,7 фоизни ташкил этган бўлса, 2011 йилда бу кўрсаткич 74,8 фоизга етди ёки 2000 йилга нисбатан 25,1 фоизга кўпайди. Бу эса кичик бизнес субъектларининг аҳоли бандлигини таъминлаш ва янги иш ўринларини ташкил қилиш муаммосини ҳал этишда муҳим ўрин эгаллашини кўрсатмоқда.

Республикаимиз Президенти Ислам Каримов 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузасида, "...Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан маъқулланган 2012 йилда иш ўринлари яратиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш дастури барчамизнинг диққат марказимизда туриши зарур. Ушбу дастурга биноан 967 мингдан ортиқ иш ўрни яратиш, уларнинг қарийб 600 мингини қишлоқ жойларда ташкил этиш кўзда тутилмоқда. Бунда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни

янада ривожлантириш ҳисобидан 480 мингдан зиёд кишини ишга жойлаштириш, биринчи навбатда, корхоналар билан ҳамкорликда меҳнат шартномалари асосида касаначиликнинг турли шакллари, шунингдек оилавий тадбиркорликни ривожлантириш орқали 210 мингдан ортиқ кишининг бандлигини таъминлаш режалаштирилган. Касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейлар битирувчиларини ишга жойлаштириш масаласи барчамизнинг жиддий ва доимий эътиборимиз марказида туриши зарур. Бу йил юртимизда 516 минг нафардан зиёд йигит-қиз коллеж ва лицейларни тамомлайди. Уларнинг қаерга ишга жойлашишини ҳозирданок аниқ белгилаб олиш, корхоналар билан ишлаб чиқариш амалиётини ўташ ва ундан сўнг ишга қабул қилиш бўйича шартномаларнинг ўз вақтида тузилишини таъминлаш – бундай масалаларни алоҳида назоратга олиш лозим”⁵, – деб таъкидлади.

Статистик маълумотлар кўрсатишича, бугунги кунда республикамызда жами банд бўлганларнинг 20 фоизи давлат, 80 фоизи нодавлат, шунингдек, 74 фоизи хусусий соҳада меҳнат қилмоқда. Ушбу статистик рақамлар таҳлили давлат корхоналарида ишловчиларни сони қисқариб, хусусий соҳада бандликни ортиши юз бераётганлигини кўрсатади. Бу эса республикамыз ҳукумати томонидан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб берилиши, шунинг асносида аҳолининг бандлигини оширишга қаратилган иқтисодий ислохотларни изчиллик билан амалга оширилаётганлигидан далолат беради.

Иқтисодий ислохотларнинг янги босқичида мамлакат аҳолисининг иш билан бандлиги даражасини ошириш ва меҳнат бозорини тартибга солиш соҳасидаги қуйидаги йўналишлар бўйича амалга оширилмоқда:

⁵ 2012 йил Ватанамиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналошларга бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2012 йил 20 январь, №14 (5434).

- иқтисодиётни ривожлантириш негизида янги иш ўринлари яратилмоқда;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка кенг имкониятлар очилиб, бу фаолият қизғин қўллаб қувватланмоқда;

- аҳолининг меҳнат фаоллигини, оилавий ижара, деҳқон ва фермер хўжаликларини ривожлантириш негизида аҳолининг ўзини-ўзи иш билан банд қилиш даражаси оширилмоқда;

- аҳолининг иш билан бандлиги ва меҳнат бозори такомиллаштирилмоқда. Бунинг учун зарар кўриб ишлайдиган корхоналарни тугатиш ёки ихтисосини ўзгартириш ишлари олиб борилмоқда.

Бизнинг фикримизча, ишчи кучига талабни ошириш бўйича иқтисодий тадбирлардан энг асосийси иқтисодиёт тармоқларида таркибий ўзгаришларни амалга оширишдир. Бунга энг аввало мулкчилик шакллари ривожлантириш, меҳнат унумдорлигини ошириш, янги иш жойларини яратиш, иш вақтидан унумли фойдаланиш, ишловчиларнинг моддий ва маънавий манфаатдорлигини кўтариш, солиқларни оқилона белгилаш орқали эришилади.

Муҳим иқтисодий тадбирлар мажмуасига қайта ишлаш саноати ва хизмат кўрсатиш соҳаларида янги иш жойларини яратиш, ишлаб чиқаришни кенгайтиришга давлат томонидан имтиёзли кредитлар бериш, илғор технологияларни тадбиқ этиш, бозор шароитида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ва қайта ишлаш саноати тармоқларининг асосий маҳсулотларига давлат буюртмасини белгилаш, кичик бизнес ҳамда хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ва ижтимоий ишларни маблағ билан таъминлаш киради.

Бу тадбирлар қўшимча иш жойларини ташкил қилишда энг кам инвестицияни назарда тутуди ва ишчи кучига талабни оширишда муҳим ўрин эгаллайди. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг

ривожланишини маблағлар билан таъминлашнинг манбалари бўлиб маҳаллий бюджет, бандликка кўмаклашиш жамғармаси маблағлари ҳамда хусусий тадбиркорларнинг шахсий жамғармалари хизмат қилади. Бугунги кунда айниқса, минтақаларда аҳоли бандлиги, ишлаб чиқаришни ишчи кучи билан таъминлаш масалаларини ўрганишни ҳаётни ўзи тақозо этмоқда.

Республикада меҳнат биржаси ва бандлик хизматининг бошланғич ташкилотлари ташкил этилиб, улар ишсизлик ва бўш ўринлар миқдори ва тузилишининг ҳисоб-китоби, таҳлили ва келажаги, банд бўлмаган аҳолини ишга жойлаштириш ва қайта ўқитиш, бандликка кўмаклашиш жамғармасини ташкил қилиш ва сарфлаш ишлари билан шуғулландилар, кичик бизнес ҳамда хусусий тадбиркорлик доирасида имтиёзли кредитларни ажратиш йўли билан янги иш жойларини яратишга муайян молиявий ёрдам кўрсатилди. Иқтисодиёт тармоқларида, айниқса қишлоқ хўжалигида таркибий ислоҳотлар амалга оширилиб ходимлар ва иш берувчилар ўртасида ижтимоий-меҳнат муносабатларини тартибга солишнинг ҳуқуқий асослари яратилди ва бошқалар.

Кейинги 10 йил давомида ўрта махсус, касб-хунар ва олий таълим тизимида 100 дан зиёд йўналиш, 265 та мутахассислик ва 700 та касб бўйича таълим олган ва замонавий фикрлаш салоҳиятига эга бўлган бир миллион нафардан ортиқ янги авлод мутахассислари тайёрланди.

Юқоридагиларга асосланиб, республикада ва унинг минтақаларида аҳолининг бандлигини ошириш, ишчи кучидан самарали фойдаланишда қуйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- маълумки, мамлакатимизда аҳолининг 62,5 фоизидан кўпроғи қишлоқ жойларида яшайди. Шунга мувофиқ меҳнатга яроқли аҳолининг ҳам шунча қисми қишлоқ аҳолиси ҳисобига тўғри келади. Шунинг учун қишлоқ аҳолисининг фаолияти соҳалари ва турларини кенгайтириш талаб қилинади;

- айти пайтда бугун алоҳида муҳим аҳамият касб этадиган яна бир масала – ёшларни, бўлғуси кадрларни тайёрлаш сифати билан боғлиқ. Табиийки, бу борада педагогик кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш тизими қандай ташкил этилгани ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Бу масала умумий ўрта ва ўрта махсус таълимни ислоҳ қилиш тизимининг энг долзарб вазифаси бўлмоғи зарур. Лицей ва коллежларимизда таълим жараёнларига олий ўқув юртларининг тажрибали амалиётчи ва ўқитувчиларини янада кенг ва фаол жалб этиш лозим;

- ижтимоий йўналтирилган меҳнат бозори фаолиятини йилдан йилга кенгайтириб бориб, улар томонидан ўтказилаётган меҳнат ярмаркаларини мунтазам ўтказилишини таъминлаш зарур;

- ишчи кучига талаб ва таклифни тартибга солувчи мустаҳкам ривожланган маҳаллий ва хорижий бандлик хизмати ташкилотлари тизимини такомиллаштириш лозим;

- республика ва унинг минтақаларида янги иш жойларини ташкил этиш, аҳоли бандлик даражасини ошириш ва ишлаб чиқариш салоҳиятиданмақсадли фойдаланиш бўйича чуқур иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш зарур;

- аҳолини оқилона бандлигини такомиллаштириш мақсадида амалга оширилаётган дастурларнинг мониторингини мунтазам олиб бориш лозим;

- қайта ишлаш саноати, хизмат кўрсатиш соҳаларида янги иш жойларини яратиш керак;

- ишчи кучига талабнинг ошиши ва ишсизликнинг камайишини таъминловчи кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш лозим;

- хизмат кўрсатиш соҳаларини самарали маҳаллий ва хорижий техника ва технология билан таъминлаш даркор;

- меҳнат бозори, ишсизлик ва аҳоли бандлиги жараёнларини тартибга солувчи ташкилий-иқтисодий ва ҳуқуқий механизмларни такомиллаштириш лозим.

Шу билан бирга мамлакат меҳнат бозори ривожланишида қатор муаммолар мавжуд бўлиб, улардан энг муҳими меҳнат ресурсларининг салмоқли қисмини ташкил этувчи ёшларнинг иш билан бандлигини таъминлаш муаммосидир.

Президент Ислам Каримов Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 21 январда бўлиб ўтган мажлисида умуман аҳолини, шу жумладан ёшларни иш билан таъминлаш, жумладан, шаҳар, вилоятлардаги ёшларни коллежни битирганларидан сўнг ўз соҳалари бўйича иш топишларини таъминлаш борасида мақсадли режалар тайёрлаш ва уни амалга ошириш масалаларини ўрганиб чиқишни, “корхона-коллеж” алоқаларини йўлга қўйишни қўллаб-қувватлашни таъкидладилар.

Меҳнат бозорида ёшлар гуруҳининг бошқа гуруҳларга қараганда бетакрорлиги шундаки, айнан ёшлар меҳнат бозорига илк бора кириб борадилар. Улар мобил, янгиликка тез ўрганувчан, ўз кучига ишонувчан, лекин ёшларнинг иш билан бандлигини таъминлаш борасида бажарилаётган ишлардаги хатоликлар ва камчиликлар уларнинг соҳаларига мос иш топишлари, ҳаётий эҳтиёжларини қондириш учун етарли иш ҳақи билан таъминланмасликларига олиб келади. Ҳозирги даврда ёшларни иш билан таъминлаш борасида бир қанча муаммолар мавжуд, жумладан:

- кўпчилик ёшлар ўзлари ҳали қандай фирма ёки компанияда ишлашни хоҳлашларини кўз олдиларига келтира олмайдилар, яъни қандай ишни танлашни аниқ билмайдилар;

- ёшлар ҳам, давлат ҳам ўқитиш вақтида анча вақтни оладилар, лекин шунга қарамасдан олий ўқув юртларида олинган билим ҳамма соҳада ҳам етарлича бўлавермайди;

- ёшларнинг меҳнат бозорида рақобатбардош эмаслиги натижасида иш берувчилар уларни ёллашни хоҳламайдилар, кўпинча улар камида 3 йиллик иш стажига эга бўлганларни олишни хоҳлайдилар.

Бу муаммоларни ҳал қилиш мақсадида бир қанча чора-тадбирлар амалга оширилди. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 28 июлда қабул қилинган “Таълим муассасаларининг битирувчиларини тадбиркорлик фаолиятига жалб этиш борасидаги кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони ёшларнинг иш билан бандлигини таъминлаш муаммоларини ҳал қилишда муҳим аҳамият касб этди.

Ҳозирги пайтда Ўзбекистонда ёшларни иш билан таъминлаш ва тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши учун кенг шароитлар яратилмоқда. Айниқса, касб-ҳунар коллежлари битирувчиларини иш билан таъминлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Коллежлар ва корхоналар ўртасида битирувчиларнинг ишлаб чиқариш амалиётини ўташи ва келажакда мазкур корхоналарда ишга жойлашиши бўйича шартномалар тузиш йўлга қўйилди. Мазкур келишувлар асосида 2011 йилда 390 мингдан ортиқ битирувчи иш билан таъминланди.

Мамлакатимизнинг ёшлар меҳнат бозорида талаб ва таклиф мувозанатини таъминлаш мақсадида уларнинг тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишини рағбатлантириш бўйича қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш лозим:

- ёшларнинг тадбиркорлик фаолиятини тартибга солиш бўйича меъёрий ҳужжатларни такомиллаштириш;

- ёш тадбиркорларга молия-кредит ва хом-ашё ресурсларини олишларида ёрдам бериш тизимини шакллантириш;

- ёш тадбиркорлар учун солиқ имтиёзларини кенгайтириш;
- уларнинг ташқи иқтисодий фаолиятидаги иштирокини кенгайтиришни қўллаб-қувватлаш;
- ёш тадбиркорларни бозор конъюнктураси, хом-ашё ва молиявий ресурслар бозори бўйича ахборот билан таъминловчи инфратузилмани шакллантириш;
- ёш тадбиркорларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш, малакасини ошириш тизимини янада ривожлантириш ва бошқалар.

2012 йилда мамлакатимизда 967,5 минг иш ўринлари яратиш мўлжалланган бўлиб, шундан, янги ишлаб чиқариш объектларини ишга тушириш, мавжуд корхоналарни кенгайтириш ва қувватларни янгилаш ҳисобидан 57,9 минг иш ўрни, кичик корхоналар ва микрофирмаларни ташкил қилиш ҳисобидан 365,9 минг иш ўрни, якка тартибдаги тадбиркорликни ривожлантириш ҳисобидан 117,2 минг иш ўрни, уй меҳнати ва касаначиликни ривожлантириш ҳисобидан 217,2 минг иш ўрни, фермер ва деҳқон хўжалиklarини ривожлантириш ҳисобидан 122,7 минг иш ўрни, ишлаб чиқариш, бозор ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ҳисобидан 73 минг иш ўрни, ишламасдан турган корхоналар фаолиятини тиклаш ҳисобидан эса 13,6 минг иш ўрни яратилади(5.2.2-жадвал).

Жадвалдан кўриниб турибдики, 2012 йилда мамлакатимизда жами 967,5 мингта янги иш ўрни ташкил этиш мўлжалланган бўлиб, уларнинг қарийб ярмини кичик корхоналар, микрофирмалар ташкил этиши якка тартибдаги тадбиркорликни, хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини янада ривожлантириш ишлари кўламини кенгайтириш ҳисобидан яратилади.

2.2-жадвал

Ўзбекистон Республикасида 2011-2012 йилларда янги иш ўринларини яратиш ва аҳоли бандлигини таъминлаш дастури (минг киши)

Т/р	Йўналишлар	2011 йил	2012 йил
	Иш ўринларини ташкил этиш, жами	956, 2	967,5

	шу жумладан, қуйидагилар ҳисобидан:		
1.	Янги ишлаб чиқариш объектларини ишга тушириш, ишлаб турган корхоналарни модернизация қилиш ва кенгайтириш	57,5	57,9
2.	Кичик корхоналар ва микрофирмаларни ташкил этиш	365,8	365,9
3.	Якка тартибдаги тадбиркорликни ривожлантириш	111,9	117,2
4.	Касаначиликнинг барча шакллари ташкил этиш	216,1	217,2
5.	Фермер ва деҳқон хўжалиқларини ривожлантириш (паррандачилик, балиқчилик, асаларичилик)	122,4	122,7
6.	Ишлаб чиқариш, ижтимоий ва бозор инфратузилмасини ривожлантириш	72,9	73,0
7.	Ишламаётган корхоналар фаолиятини тиклаш	9,6	13,6

Аҳоли таркибидан маълумки, меҳнат бозорида тенг шароитларда рақобатлашишга қодир бўлмаган шахслар ичида битирувчи ёшлар кўпчилигини ташкил этади. Таълимни ривожлантириш ислохотлари ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг амалга оширилиши натижасида республикамизда ёшларнинг касб-ҳунар коллежларига бўлган қизиқиши тобора ортиб бормоқда. Шунга мос равишда коллежларни битирувчилар сони ҳам йилдан-йилга кўпайиб бормоқда (2.3-жадвал).

2.3-жадвал

Касб-ҳунар коллежлари битирувчиларининг ишга жойлашиш ҳолати, минг киши

Ҳудудлар	Битирувчилар сони				Ишга жойлашганлар сони			
	2008 й	2009 й	2010 й	2011 й	2008 й	2009 й	2010 й	2011 й
Ўзбекистон Республикаси	238,4	332,3	400,9	430,3	227,9	268,2	326,8	391,3
Самарқанд	24,2	34,4	43,8	49,6	23,2	31,5	35,1	44,2

Жадвалдан кўриниб турганидек, 2008 йилда касб-ҳунар коллежларини 238,4 минг нафар ёш битириб чиққан бўлса, 2011 йилда

уларнинг сони 1,8 мартага ошиб, уларнинг сони 430,3 минг нафарни ташкил этган. Шу ўринда айтиш керакки, касб-ҳунар коллежини битирувчилар сони ошиши билан бир қаторда улардан ишга жойлашганлар улуши ҳам ортиб бормоқда. Жумладан, 2008 йилда битирувчиларнинг 95,6 фоиз, 2009 йилда 80,7 фоиз, 2010 йилда 81,5 фоиз қисми ишга жойлаштирилган бўлса, бу кўрсаткич 2011 йилда 90,9 фоизга тенг бўлган.

Касб-ҳунар коллежлари фаолиятидаги энг заиф бўғин ҳисобланган ишга жойлаштириш масаласини ижобий ҳал қилиш мақсадида кўйидагиларни амалга ошириш кўзда тутилган:

1) 9-синф битирувчилари касб-ҳунар таълими билан тўлақонли камраб олинишини назарда тутган ҳолда, уларни ўқишга қабул қилишни тегишли равишда тартибга солиш;

2) Ўқитувчилар таркибини тайёрлаш сифати ва уларнинг малакасини ошириш масаласига алоҳида аҳамият қаратиш;

3) Касб-ҳунар коллежларини тамомлаб чиқаётган битирувчиларни ишга жойлаштириш.

Шу билан бирга, бугунги кунда касб-ҳунар коллежларини тамомлаб чиқаётган битирувчиларни ишга жойлаштириш масаласини ижобий ҳал қилиш мақсадида корхоналарда квотали иш ўринлари шакллантирилмоқда; меҳнат органлари касб-ҳунар коллежлари билан мунтазам равишда ҳамкорликда иш олиб бормоқда; касб-ҳунар коллежлари битирувчиларини ишга жойлаштириш ва улар меҳнатидан самарали фойдаланишга қаратилган ҳудудий дастурлар ишлаб чиқилмоқда.

Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги вилоятлар, туман ва шаҳарлар ҳокимликлари билан биргаликда ҳар бир туман ва шаҳар бўйича коллежларнинг битирувчиларини ўз мутахассислигига

мувофиқ иш билан таъминлаш юзасидан аниқ мақсадли режаларни тайёрламоқда ва уларни амалга оширмоқда.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, 2012 йилда янги иш ўринлари ташкил этиш ва аҳоли бандлигини таъминлашнинг асосий йўналишлариқуйидагилардан иборатдир:

-кичик бизнес, хусусий тадбиркорлик, оилавий бизнес ва хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш;

-уй меҳнати (касаначилиқ)ни ривожлантириш;

-янги ишлаб чиқариш объектларини ишга тушириш, мавжуд қувватларидан унумли фойдаланиш, корхоналарни кенгайтириш;

-ишлаб чиқариш, бозор ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш;

-фермер ва аҳоли хўжаликлари имкониятларидан кенгроқ фойдаланиш, интенсив технологияларни жорий этиш;

-ишламасдан турган корхоналар фаолиятини тиклаш, молиявий соғломлаштириш ва бошқалар.

2.3. Самарқанд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ривожлантиришнинг SWOT таҳлили.

Бозор муносабатлари ривовланиш жараёнида иқтисодий соҳалари ва тармоқларида фаолият субъектларининг ривожлантиришнинг самарадорлигини ошириш иқтисодий барқарорлик ва тараққиётнинг асосини яратади. Хизмат кўрсатиш корхоналарида умумий самарадорлик таркибида иқтисодий самарадорлик муҳим аҳамиятга эга.

Иқтисодий самра ишлаб чиқариш жараёнида яратилган иқтисодий неъматлар ҳажми билан ифодаланади. Иқтисодий самарадорлигинингмезони харажатлар билан эришилган иқтисодий неъматлар муносабатидир. Ишлаб чиқариш жараёнида зарур омиллар (ер,

капитал, меҳнат, тадбиркорлик ахборотлар) сарфланади ва унинг натижасида маълум миқдордаги неъматлар яратилади.

Диссертацион тадқиқотлар жараёнида самарадорликни боҳолаш учун ресур-сарф ёндашувдан фойдаланишнинг назарий ва таҳлилий тадқиқоти олиб борилиб, ушбу ёндашувнинг чекланганлиги асосланган эди. Бу айниқса соф хизматлар (инерт индивудал хизматлар) кўрсатишда меҳнат унимдорлиги ва фондлар қийматидан пастлиги ишлаб чиқариш омиллар ҳисобланган меҳнат ёки капиталларда меҳнат сарфлари салмоғининг қорилиги билан мазкур хизматларда меҳнат сарфлар солмоғининг юқорилиги билан тавсифланади. Бундан шундай хулоса қилиш мумкин, хизматнинг баъзи турларида (инерт индивудал ва асимптотик инерт шахссиз хизматлар) фаолият самарадорлигини объектив ифодалаша учун мақсадга мувофиқ ёндашувдан фойдаланиш лозим.

Бизнинг фикримизча, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ривожлантириш учун реал иқтисодий ҳолатни тури ва аниқ боҳолай оладиган иқтисодий кўрсаткичлар тизимини ишлаб чиқиш мақсадида мувофиқдир. М.Хаммернинг фикрича, бизнес назариясида ҳар хил кўрсаткичлар ўлчови бошқарувнинг муҳим воситаси ҳисобланади”⁶

Унинг фикрича, улар асосида корхонани бошқариш бўйича муҳим қарашларни қабул қилиш мумкин. Аммо реал иқтисодий ҳаётда корхонанинг назорат кўрсаткичлари тизими ўз таркибига кўплаб кераксиз маълумотларни камраб олади. Самарқанд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ривожлантиришнинг имкониятлари мавжуд бўлиб бу имкониятлари мавжуд бўлиб бу имкониятлар бизнинг назаримизда қуйидагилардан иборат:

⁶ Хаммер. М. Бизнес xx веке: повестка дня (перевод с англ.)- М.:ООО. Изр., “Добрая книга”, 2005-с.137.

1. Юридек ва жисмоний шахс мақомига эга бўлган истеъмолчиларга кўчма хизматларни ташкил этиш. Бу корхонанинг кўшимча хизматларидан келадиган даромадлар хиссасининг ортишига олиб келади;
2. Хизмат турларини ишчи-ходимларнинг мутахассислиги бўйича ихтисослаштириш. Бу аниқ иш вақтида бажарилаётган иш ҳажмининг ортиши, ходимларнинг ихтисослашиши натижасида малака кўникмаларининг кўтарилишига олиб келади;
3. Хизмат кўрсатиш шаҳобчаларини митақа бўйлаб кенгайтириш. Бу ҳолатда корхона бутун вилоятдаги истеъмолчиларни қамраб олади.

Юқоридаги анъанавий таҳлил усулларини кенгайтириш ҳамда бу усуллар натижаларини қисаман бўлсада қиёсий таққослаш учун Самарқанд вилоятида хизмат кўрсатиш соҳасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг бугунги кундаги устунликлари, заиф жиҳатлари, имкониятлари ҳамда унга нисбатан таҳдидларни SWOT⁷ - таҳлили ёрдамида кўриб чиқдик. Истиқболда республиканинг барча ҳудудларида, хусусан, Самарқанд вилоятида тегишли чора – тадбирларни, хизмат кўрсатиш соҳасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг митақавий дастурларини ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишда муҳим илмий ва амалий аҳамиятини эътиборга олиб, тадқиқотимизнинг ушбу бўлимида SWOT-таҳлили натижаларини келтирамиз (5 жадвал).

Унга кўра, хизмат кўрсатиш соҳасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг кучли томонлари сифатида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш бўйича Давлат ва ҳудудий дастурларнинг узоқ муддатига ишлаб чиқилганлиги ва амал қилиниши; қулай меъёрий-ҳуқуқий заминнинг яратилганлиги; солиқ ва божхона имтиёзларининг мавжудлиги; тижорат банкларида имтиёзли

⁷SWOT

кредитлаш механизмининг такомиллашганлиги; давлат ва назорат идораларининг молиявий – хўжалик фаолиятига аралашувининг кесуин камайтирилганлиги; тижорат банклари капиталлашув даражасининг ошганлиги; инқироздан чиқиш бўйича аниқ чора тадбирларнинг мавжудлиги кабиларни қайд этишимиз мумкин.

Хизмат кўрсатиш соҳасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркориликни ривожлантиришнинг заиф томонлари сифатида кадрлар малакасининг талабга жавоб бермаслиги, уларнинг бозор сирларини, конъюктурасини яхши билмаслиги; кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари истиқболли режаларининг асоссиз тузулганлиги; молиявий ресурсларнинг чекланганлиги; қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантириш бўйича етарли ахборот олинмаслиги; пул даромодлари ва харидорлар сонинг камайиши; талаб ва таклиф, маркетинг, бозор конъюктурасини ўрганиш бўйича тадқиқотларининг худудлар бўйича ўтказилмаганлиги каби кўрсаткичларни айтиш зарур.

Самарқанд вилоятида хизмат кўрсатиш соҳасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг SWOT таҳлили⁸

КУЧЛИ ТОМОНЛАРИ	ЗАИФ ТОМОНЛАРИ
<ul style="list-style-type: none"> • кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш бўйича Давлат ва худудий дастурларнинг узоқ муддатига ишлаб чиқилганлиги ва амал қилиши; • Қулай меъёрий – ҳуқуқий заминнинг яратилганлиги; • Солиқ ва божхона имтиёзларининг мавжудлиги; • Тижорат банкларида имтиёли кредитлаш механизмининг такомиллашганлиги; • Давлат ва назорат идораларининг 	<ul style="list-style-type: none"> • Кадрлар малакасининг талабга жавоб бермаслиги, уларнинг бозор сирларини, конъюктурасини яхши билмаслиги; • кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг истиқболли режаларининг асоссиз тузулганлиги; • Молиявий –ресурсларнинг чекланганлиги; • Қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантириш бўйича етарли ахборотга эга эмаслиги; • Пул даромодлари ва

⁸ Муаллиф ишланмаси.

<p>молиявий-хўжалик фаолиятига аралашувининг кескин камайтирилганлиги;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Тижорат банкларининг капиталлашув даражаси ошганлиги; • инқироздан чиқиш бўйича аниқ чора-тадбирларнинг мавжудлиги. 	<p>харидорлар сонининг камайиши;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Талаб ва таклиф, маркетинг, бозор конъюктурасини ўрганиш бўйича тадқиқотларнинг худудлар бўйича ўтказилмаганлиги кабилар.
ИМКОНИАТЛАР	ТАҲДИДЛАР
<ul style="list-style-type: none"> • Туловга қодир инвесторларнинг соҳага инвестиция қўйиш истаги мавжудлиги; • кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ҳукумат томонидан устуворлик берилиши; • кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг бозорга тез мослашувчанлиги; • божхона назорати муддати уч йил билан чекланганлиги; <p>вилоятда кансальтинг хизматларини кўрсатиш ва уни ривожлантириш имкониятларининг мавжудлиги; маркетинг тадқиқотларини ўтказиш вап бозор конъюктурасини ўрганиш кникмасининег мавжудлиги кабилар.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • боҳолар ва фоиз ставкаларининг барқарпор эмаслиги; • хорижий рақобатчиларнинг хизматлар бозорида мавқеи ўсиши; • бошқа худудлар билан хизмат бозорининг яхши йўлга қўйилмаганлиги; • қонунчиликдаги ўзгаришларнинг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ҳамиша етиб келиш имкониятининг йўқлиги; • мавсумий ва демографик вазиятнинг ўзгарувчанлиги;

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришнинг имкониятлари сифатида ҳукумат томонидан туловга қодир инвесторларнинг соҳага инвестиция қўйиш истагининг мавжудлиги; кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ҳукумат томонидан устуворлик берилиши; кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг бозорга тез мослашувчанлиги; божхона назорати муддати уч йил билан чекланганлиги; вилоятда кансальтинг хизматларини кўрсатиш ва уни ривожлантириш имкониятларининг мавжудлиги;

маркетинг тадқиқотларини ўтказиш ва бозор конъюктурасини ўрганиш кўникмасининг мавжудлиги кабиларни таъкидлашимиз мумкин.

Ўз навбатида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга таҳдид солувчи жиҳатлар – боҳолар ва фоиз ставкаларининг барқарор эмаслиги; хорижий рақобатчиларнинг хизматлар бозорида мавқеининг ўсиши; ошқа худудлар билан хизмат бозорининг яхши йўлга қўйилмаганлиги; қонунчиликдаги ўзгаришларнинг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига ҳамаи етиб келиш имкониятининг йўқлиги; мавсумий ва демографик вазиятнинг ўзгарувчанлиши; оилавий бизнеснинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олганлиги.

Ўтказилган SWOT-таҳлили натижалари минтақадаги барча имкониятларни ишга солиб заиф томонлар ваи таҳдидларни бартараф этиш, кчли томонлар ҳамда имкониятларни тўлиқ ишга солиш бўйича самарали қарорларп қабул қилиш имконини беради ва шу асосида митақада хизмат кўрсатиш соҳасидап кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг тараққий этишига замин яратади, деб ҳисоблаймиз

Бизга малумкий, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолияти доимий равишда ривожланиб, унинг сифати ва миқдорий таркиби кенгайиб бормокда.

III-БОБ. ЖАМИЯТНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СОҲАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

3.1. Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш истиқболлари

Республикаимизнинг иқтисодий тараққиёти, иқтисодий мустақиллиги, халқининг фаравон турмуш даражаси, қолаверса меҳнат ресурсларининг иш билан бандлик даражаси кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожини билан боғлиқдир. Бу ҳолат эса корхоналарнинг иқтисодий эркинлигини рағбатлантириш даражасининг ривожланиши билан тавсифланади.

Истиқболда иқтисодиёт тармоқларида ҳам ўзгаришлар юзага келади. Бу ҳолат ҳам кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши асосида рўй беради.

Умумий саноат маҳсулотини ишлаб чиқаришда истиқболда ўзгаришлар саноат соҳасига талаб натижасида содир бўлади, шунингдек қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи кичик корхоналарнинг ривожланиш ҳисобига бу соҳа янада юксалади. Савдо айланмасининг тўлиқ мувофиқлашуви натижасида бу соҳада кўрсаткич улуши пасайиши содир бўлади.

Ҳудудларнинг машинасозлик ва металлга ишлов бериш, енгил саноат, айниқса, трикотаж, тикувчилик буюмлари тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ихтисослашган соҳаларида кичик бизнеснинг ўрни ва улуши етарли даражада эмас. Ваҳоланки барча соҳада ишлаб чиқариш фаоллиги тенглашса, ижобий натижаларга эришамиз.

3.1-жадвал

**Республика ЯИМда ҳудудлардаги кичик корхоналарнинг ялпи
ҳудудий маҳсулотдаги улушининг истиқболда ўсиб бориши (фоиз
ҳисобида)***

Республика худудлари	2000 й	2005 й	2010 й	2015 й	2015 йилда 2000 йилга нисбатан ўсиши
Ўзбекистон Республикаси	31,0	38,2	52,1	66,1	213,2
Қорақалпоғистон Республикаси	26,9	48,9	57,9	66,9	248,7
вилоятлар					
Андижон	32,9	38,7	49,9	61,1	185,7
Бухоро	33,0	44,4	51,1	57,8	175,2
Жиззах	37,1	64,4	73,0	79,8	215,1
Қашқадарё	25,8	38,4	45,8	58,4	226,4
Навои	21,5	20,9	33,5	46,1	214,4
Наманган	33,4	51,4	75,4	81,4	243,7
Самарқанд	44,3	54,5	68,3	78,9	178,1
Сурхондарё	39,1	45,9	64,8	81,7	208,9
Сирдарё	38,9	58,8	72,5	80,6	207,2
Тошкент	34,0	36,3	45,6	54,9	161,5
Фарғона	32,0	43,9	64,7	82,3	257,2
Хоразм	34,2	54,2	78,3	81,9	239,5
Тошкент ш.	41,5	54,3	70,2	79,1	190,6

*Ўзбекистон Республикасининг статистик ахборотномаси асосида ҳисобланди.

Республикада кичик корхоналар томонидан тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришнинг ўсишини яратилган имкониятлардан фаоллик билан фойдаланиш эвазига таъминлаш мумкин. Бизнинг ҳисобларимизга кўра, 2015 йилга бориб, республика бўйича кичик бизнеснинг ишлаб чиқарилган ЯИМ ҳажмидаги улушини 61,1 фоизга етказиш, кичик тадбиркорлик корхоналарининг йиллик маҳсулот ишлаб чиқаришининг ўсиши 2,5 фоиздан кам бўлмаган ҳолатдагина амалга ошади.

Бунинг учун худудлардаги кичик тадбиркорлик корхоналарнинг республика бўйича ишлаб чиқарилган ЯИМ даги улуши истиқболда кўйидаги ҳолатда ўсиб боришига эришиш зарур (3.1-жадвал).

Албатта бу кўрсаткич ривожланган давлатларда, масалан АҚШ да 75-82 фоиз, Японияда 81 фоизни, Италияда 74 фоизни ташкил этади.

Республикамиз кичик бизнеснинг бундай кўрсаткичларга эришиши тадбиркорлик фаоллиги орқали амалга ошади. Истиқболда кутиладиган натижалар асосан кичик тадбиркорликнинг фаол ривожланиши эвазига рўй беради. Бу эса улар томонидан ишлаб чиқариладиган маҳсулот миқдорининг ўсиш динамикасини таъминлайди(3.2-жадвал).

3.2-жадвал

Истиқболда ҳудудлар бўйича кичик тадбиркорлик корхоналари томонидан маҳсулот ишлаб чиқаришнинг ўсиши (миллион сўм ҳисобида)

Ҳудудлар	2000 й	2005 й	2010 й	2015 й	2015 йилда 2000 йилга нисбатан ўсиши фоиз
Ўзбекистон Республикаси	892573,0	956838,2	1089938,7	1223039,2	137,0
Қорақалпоғистон Республикаси	18786,6	22919,6	24982,3	27045	143,9
вилоятлар					
Андижон	70178,8	74249,1	82564,9	90880,7	129,5
Бухоро	46619,4	51934,0	55413,5	58893,1	126,3
Жиззах	31281,6	39821,3	43245,9	46670,5	149,2
Қашқадарё	61485,8	69233,0	74356,2	79479,4	129,3
Наманган	50919,4	60084,8	74505,1	88925,4	174,6
Самарқанд	67851,2	74772,0	85090,5	95409,0	140,6
Сурхондарё	82241,4	87833,5	104434,0	121034,5	147,2
Сирдарё	34155,4	40952,3	46562,7	52173,1	152,8
Тошкент	110782,4	112665,7	123143,6	133621,5	120,6
Фарғона	104838,6	117314,3	141715,6	166116,9	158,5
Хоразм	36708,7	44050,4	54666,5	65282,6	177,8
Тошкент ш.	219770,8	247901,4	287813,5	327426,6	148,9
Навоий	24940,4	25065,1	29100,5	33135,9	132,9

*Ўзбекистон статистикаси ахборотномаси асосида ҳисобланди.

Ҳудудлар бўйича маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг истиқболда ўсиб бориш динамикасини корхоналар миқдорининг ўсиб бориш ҳолати бўйича таҳлил этсак, бу ҳолат кўшимча янги кичик корхоналарнинг ташкил этилиши ҳисобига амалга ошади.

Яратилган имкониятлардан самарали фойдаланган хуудларда ялпи хуудий маҳсулотнинг юқори суръатлар билан ўсиши таъминланади. Жумладан, кичик корхоналарнинг ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш эвазига истиқболда кўзланган натижаларга эришиш таъминланади.

Миллий иқтисодиётнинг рақобатдошлиги иқтисодий фаолият жараёнлари ва унинг натижаларини акс эттирувчи кўрсаткичларда кичик бизнес улушининг юқори бўлишига ҳам боғлиқ эканлиги шубҳасиздир.

3.2. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг ташқи савдо фаолиятининг ривожланиш ҳолати ва истиқболлари.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг ташқи иқтисодий фаолиятда кенг иштрок этиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, уларнинг маҳсулотларини ташқи бозорларга олиб чиқишга кўмакланиш, экспорт шартномаларини рўйхатдан ўтказиш жараёнини ҳамда умуман божхона маъмуриятчилигини соддалаштириш ва лебераллаштириш. Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлигининг “Марказсаноатэкспорт” давлат акциядорлик ташқи савдо компанияси қошида кичик хусусий тадбиркорлик субъектлари маҳсулотларни экспорт қилиш бўйича “Ўзтадбиркорэкспорт” ихтисослаштирилган ташқи савдо компаниясини ташкил этиш ва 2011 йилнинг охиригача республика хуудларида унинг ваколатхоналарини очиш тўғрисидаги таклифи қабул қилинишини таъкидлаб ўтди⁹ Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ташқи иқтисодий фаолият соҳаси ҳам аста – секин ривожланмоқда . Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг экспортдаги улуши иловадаги (4 рамда келтирилган). Кичик бизнес корхоналарининг асосий

⁹ Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривжлантириш учун қулай ишбилармонлик мухитини шакллантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги “2011 йил августдаги 4354-сонли Президент И.А. Каримов фармони.

экспорти қишлоқ хўжалиги, тўқимачилик, ишлов берувчи, электротехника ишлаб чиқариш маҳсулотлари ҳамда халқ амалий санъати буюмларидир.

Республикамизнинг иқтисодий тараққиёти, иқтисодий мустақиллиги, халқнинг фарован турмуш даражаси, қолаверса, меҳнат ресурсларининг иш билан бандлик даражаси кичик бизнес ва хуссий тадбиркорликнинг ривожини билан боғлиқдир. Бу ҳолат эса корхоналарнинг иқтисодий эркинлигини рағбатлантириш даражасининг ривожланиши билан тавсифланади.

Истиқболда иқтисодиёт тармоқларида ҳам ўзгаришлар юзага келади. Бу ҳолат ҳам кичик бизнес ва хуссий тадбиркорликнинг ривожланиши асосида рўй беради.

Умумий саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришда истиқболда ўзгаришлар саноат соҳасига талаб натижасида содир бўлади, шунингдек, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишловчи кичик корхоналарнинг ривожланиши ҳисобига бу соҳа янада юксалди. Савдо айланмасининг тўлиқ мувофиқлашуви натижасида бу соҳада кўрсаткич улуши пасайиши содир бўлади.

Худудларнинг машинасозлик ва металлга ишлов бериш, енгил саноат, айниқса, трикатаж, тикувчилик буюмлари, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ихтисослашган соҳаларида кичик бизнес ва хуссий тадбиркорликнинг ўрни ва улуши етарли даражада мас. Ваҳоланки, барча соҳада ишлаб чиқариш фаоллиги тенглашса, ижобий натижаларга эришамиз (6 жадвал).

6-жадвал.

Республика ЯИМ да худудлардаги кичик корхоналарнинг ялпи худудий маҳсулотдаги улушининг истиқболда ўсиб бориши (фоиз ҳисобида)¹⁰

¹⁰ Ўзбекистон Республикасининг статистик ахборатномаси асосида ҳисобланди.

Республика худудлари	2000 йил	2005 йил	2010 йил	2015 йил	2015 йилда 2000 йилга нисбатан ўсиши. Фоиз
Ўзбекистон Республикаси	31,0	38,2	52,1	66,1	213,2
Қорақалпоғистон республикаси	26,9	48,9	57,9	66,9	248,7
Вилоятлар					
Анижон	32,9	38,7	49,9	61,1	185,7
Бухора	33,0	44,4	51,1	57,8	175,2
Жиззах	37,1	64,4	73,0	79,8	215,1
Қашқадарё	25,8	38,4	45,8	58,4	226,4
Навоий	21,5	20,9	33,5	46,1	214,4
Наманган	33,4	51,4	75,4	81,4	243,7
Самарқанд	44,3	54,105	68,3	78,9	178,1
Сурхондарё	39,1	45,9	64,8	81,7	208,9
Сирдарё	38,9	58,8	72,5	80,6	207,2
Тошкент	34,0	36,3	45,6	54,9	161,5
Фарғона	32,0	43,9	64,7	82,3	257,2
Хоразим	34,2	54,2	78,3	81,9	239,5
Тошкент шаҳри	41,5	54,3	70,2	79,1	190,6

Республикада кичик корхоналар томонидан тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришнинг ўсишини яратилаётган имкониятлардан фаоллик билан фойдаланиш эвазига таъминлаш мумкин. Бизнинг ҳисобларимизга кўра, 2015 йилга бориб, республика бўйича кичик бизнеснинг ишлаб чиқарилган ЯИМ ҳажмидаги 66,1 фоизга етказиш, кичик тадбиркорлик корхоналарининг йиллик маҳсулот ишлаб чиқаришининг ўсиши 2,5 фоиздан кам бўлмаган ҳолатдагина амалга ошади. Бунинг учун худудлардаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик корхоналарининг республика бўйича ишлаб чиқарилган ЯИМ даги улушининг истиқболда қуйидагим ҳолатда ўсиб боришга эришиш зарур.

Экспорт диверсификацияси, яъни хорижга сотилаётган товар ва хизматлар номенклатурасининг кенгайиши, жами экспортда алоҳида товар ёки хизматлар тури (айниқса. Хомашё) улушининг катта бўлишига

барҳам берилиши, маҳсулотларимиз экспорт қилинаётган мамлакатлар географиясини кенгайтириш экспорт ҳажмининг барқарор бўлишини таъминлайди, миллий иқтисодиётнинг ташқи бозордаги салбий ўзгаришларга таъсирчанлиги даражасини пасайтиради.

Экспорт таркибида бир ёки бир неча товарлар улушининг сезиларли даражада ортиб кетиши бу товарлар нархи пасайган ёки уларга ташқи талаб қисгарган ҳолатларда экспортчи корхоналарни оғир аҳволга солиб қўйиш мумкин. Бунинг натижасида экспорт ҳажмининг қисқариши валюта тушумларининг камайиши, ташқи савдо балансининг ёмонлашуви ва корхоналар молиявий аҳволининг тангликка юз тутишига олиб келиш мумкин. Шунингдек, экспорт умумий ҳажмининг кам сонли давлатларга боғланиб қолиши ҳам қалтис ҳолат ҳисобланади.

Президентимиз маърузаларида илгари сурилган тайёр рақобатбардош маҳсулотлар экспортни фаол ошириш ва бу маҳсулотлар етказиб бериладиган мамлакатлар географиясини янада кенгайтириш вазифасини амалга ошириш экспорт ҳажмини барқарор ўстириш, ташқи бозордаги ўзгаришлар таъсирида унинг ҳажми кескин камайиши хавфини бартараф этиш имконини беради.

Экспорт қилинаётган товарларни диверсификация қилиш, уларни импорт қиливчи мамлакатлар географиясини кенгайтириш бу мамлакатлардан бири ёки бир гуруҳининг иқтисодиётида муаммолар рўй берганда ҳам экспорт ҳажмининг кескин пасайиб кетишига йўл қўймаслик имконини беради.

Ўтган йиллар мобайнида экспорт қиливчи корхоналарни қўллаб-қувватлаш борасида амалга оширилган чора-тадбирлар иқтисодиётимизнинг экспорт салоҳиятини юксалтириш, ташқи савдо таркибида ижобий силишларга эришиш, унинг ҳажмини барқарор ўстириш имконини бермоқда.

IV-БОБ. САМАРКАНД ВИЛОЯТИДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИДА МЕХНАТ ВА ЁНГИН ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ.

4.1. Самарканд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида меҳнат хавфсизлигини таъминлаш масалалари.

Бугунги кунда республикамизда олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохатларнинг бош мақсади инсон манфаатларига қаратилган. Бу ҳақда президентимиз ҳам ўз маърузалари ва китобларида кўп бор таъкидлаб ўтганлар.

Шунга кўра, корхоналарда ҳам фаолият кўрсатаётган ходимлар саломатлигини, улар ҳаёти хавфсизлигини таъминлаш корхона раҳбариятининг диққат марказида бўлиши лозим.

Ўзбекистон Республикасида меҳнатни муҳофазаси «Меҳнатни муҳофаза қилиш» қонунига биноан (5-модда) меҳнат муҳофазаси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан назорат қилинади.

Давлат структурасидаги барча бўлимлар бу билан шуғулланиб, бошқариб боришади.

Корхоналарда меҳнат қонунларининг бузилмаслигининг тармоқ назоратини вазир ва бирлашмалар бўйсунуш тартиби билан амалга оширади.

Ҳаёт фаолияти хавфсизлигининг барча соҳалари бўйича бажариладиган тадбирлар давлат бюджети, корхона, ташкилот, ҳомийлар ва бошқалар томонидан молиявий таъминланади.

Меҳнатни муҳофаза қилиш воситаларини яратиш мажбурийлиги ҳам қонунда батафсил кўрсатиб ўтилган. Унга кўра корхоналар ходимларнинг техника хавфсизлигини таъминлашлари, шу мақсадда тегишли адабиётлар, плакатлар билан таъминлашлари, ходимлар ўртасида инструктажлар ўтказиб туришлари, шунингдек, зарурий ҳолларда

ходимларни сут, даволаш-профилактика озиқ-овқати, газли шўр сув, шахсий ҳимоя ва гигиена воситалари билан таъминлаши лозимлиги келтирилган.

Корхонадаги ҳар бир иш жойидаги меҳнат шароити меҳнатини муҳофаза қилиш стандартлари, қоида ва меъёрлари талабаларига мувофиқ бўлиши лозим.

Корхонада меҳнатнинг соғлом ва хавфсиз шароитларини таъминлаш, ишлаб чиқаришнинг хавfli ва зарарли омиллари устидан назорат ўрнатилишини ташкил этиш ва назоратнинг натижалари тўғрисида меҳнат жамоаларини ўз вақтида хабардор қилиш маъмурият зиммасига юкланади.

Меҳнат шароити зарарли ва хавfli ишлаб чиқаришларда, шунингдек, ўта нохуш ҳароратли ёки ифлосланишлар билан боғлиқ шароитларда бажариладиган ишларда меҳнат қилувчиларга давлат бошқаруви идоралари белгилаган меъёрларда махсус кийим, пойабзал ва бошқа махсус ҳимоя воситалари, ювиш ва дезинфекциялаш воситалари, сут ёки унга тенглашадиган бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари, парҳез овқат бепул берилади.

Корхонада меҳнатнинг соғлом ва хавфсиз шароитларини таъминлаш юзасидан маъмурият билан ходимларнинг ўзаро мажбуриятлари жамоа шартномаси ёки битимида кўзда тутилади.

Корхона маъмурияти томонидан меҳнат конунчилигига риоя қилиниши юкори идора органлари, махсус давлат инспекцияси (Гос энергоназор), прокуратура шунингдек касаба союз органлари ва уларнинг раҳбарлигидаги жамоатчилик назорат килади.

Касаба союзларнинг ишлаб чиқаришдаги кумиталари хузуридаги меҳнат муҳофазаси буйича комиссия ташкил қилинади. Комиссия меҳнат конунчилигига, хавфсизлик техникасига ва ишлаб чиқариш санитариясига

доир коида ва нормалларга риоя килишни текширади ва меҳнат муҳофазасига оид булган курикларда иштирок этади.

Бу комиссия ишчиларга инструктаж бериш ва хавфсиз ишлаш усуллари ургатиш сифатини, хатолар ва асбобларнинг тузуклигини, меҳнат муҳофазасига ажратилган маблағларни сарфланишини, бахтсиз ходисаларни тугри ҳисобга орлинишини назорат қилади, ишлаб чиқариш травматизли ва касбий касалликлар сабабларини урганади ва маъмуриятга таклифлар киритади, ишчиларнинг махсус коржома, махсус оёқ кийими индивидуал химоя воситалари сут, совун, сифатли ичимлик сув билан вақтида таъминланишини назорат қилади. Комиссия истаган вақтида иш уринларини текшириши мумкин.

Меҳнат муҳофазаси буйича жамоат инспектор хужаликнинг ҳар қайси булинмасида бир йил муддатга сайланади. У меҳнат конунчилигига риоя қилинишини, инструктажнинг уз вақтида утказилишини назорат қилади, станоклар асбоб-ускуналар, химояловчи курилмалар бузуклигини аниқлаш, чиқиндиларни уз вақтида йигиштириб олиниши, утиш жойлари ва иш уринларида тартибга риоя қилинишини назорат қилиб туриши зарур, шунингдек ишчилар махсус коржома, химояловчи воситалар, совун билан таъминланишини текшириб туриши зарур.

Корхоналарда қасаба союз қошида меҳнат техникавий инспектори тайинланади. У меҳнат конунчилиги буйича ишларни қасаба союзига қаршли корхоналарда назорат қилади. Бундан ташқари курилган корхона ва хоналар унинг ижозатиси фойдаланишга топширилади. Ҳамда давлат назорати инспекциялари билан алоқада булади. "Йул ҳаракати қоидалари" га риоя қилишни Давлат автоинспекцияси назорат қилади.

Электр курилмалар, электр тармоқлар, буг қозонлари, электр станциялари, кишлоқ хужалиги корхоналаридаги қутариш-тушириш техникалари ишлаши ва уларга хавфсиз хизмат қурсатиш қоидалари риоя қилишни Давлат энергия назорати инспекцияси назорат қилади.

Давлат санитария назорати Республика согликни саклаш вазирлиги томонидан амалга оширилади.

4.2. Самарканд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларида ёнғин хавфсизлигини таъминлаш масалалари.

Ёнувчи модда билан ҳаводаги кислороднинг ўзаро таъсири натижасида жуда тез кечувчи ва кўп миқдорда иссиқлик ажралиб чиқувчи кимёвий реакцияга ёниш дейилади¹¹.

Инсониятнинг ҳаёти ва иш жараёнида содир бўлиш эҳтимоли кўп бўлган ва катта талофат келтирадиган бахтсиз ҳодисалардан бири ёнғин ҳисобланади. Шунинг учун корхоналарда ёнғин хавфсизлиги чораларини кўриш, ёнғин содир этган ҳолларда уни ўчиришга мослашган асбобларга эга бўлиш муҳим аҳамиятга эга.

Корхоналарда, ташкилотларда хавфсизликни таъминлаш ва иш шароитини яхшилаш маъмуриятнинг асосий вазифаси сифатида меҳнат кунлари ва кодексида ёзиб қўйилган.

Ҳар қандай корхонада ишлаб чиқариш технологияси, ишлатиладиган хом ашёси, чиқарадиган маҳсулоти ва жойлашган биносининг конструкцияси ҳисобга олинган ҳолда ёнғин чиқишга, портлашга ва ёнғин чиққан тақдирда унинг тарқалишига, шунингдек ёнғиннинг асоратига асосланган ҳолда ёнғинга ва портлашга хавфлилик даражаси белгиланади.

Албатта, ҳар бир корхонада ёнғин хавфи биринчи навбатда, у ерда ишлатилаётган хом ашёнинг ва чиқарилаётган маҳсулотнинг ёнғинга хавфлилик даражаси билан ўлчанади. Шунинг учун ҳам корхоналарни категорияларга ажратганда ишлатилаётган моддаларнинг физик-кимёвий хусусиятлари ҳисобга олинади.

¹¹ Қурбонов Ж.М. Битирув малакавий иши «Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги» бўлимини бажариш бўйича услубий кўрсатма. - Самарқанд, СамИСИ, 2010, 53-бет.

Корхоналарда ёнғинга қарши кураш ишларини шу корхоналарнинг ёнғинга хавфлилик даражасига қараб, корхона маъмурияти белгилайди. Агар корхонада ёнғин хавfli бўлса, унда ёнғинга қарши кураш бўлими ташкил қилинади. Бундай бўлим ўзининг махсус ёнғинга қарши кураш командаларини ташкил қилади.

Ҳозирги вақтда давлат ёнғинга қарши кураш назоратини Ички ишлар вазирлигининг ёнғиндан муҳофаза қилиш бош бошқармаси амалга оширади. Унинг асосий вазифаси корхоналарда ёнғин ва портлашга олиб келадиган сабабларни йўқотишга қаратилган ташкилий ва техник чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва уларни амалга оширишдан иборатдир.

Қабул қилинган технологик лойиҳалашнинг амалдаги меъёрларига биноан барча ишлаб чиқариш корхоналари технологик жараёнларнинг портлаш ва ёнғин хавфи бўйича беш тоифага бўлинади (А, Б, В, Г ва Д).

«А» ҳамда «Б» тоифалар портлаш ва ёнғин хавфи мавжуд корхоналардир.

«В» тоифасига фақат ёнғин хавфи мавжуд корхоналар киради. Улар «А» ва «Б» тоифаларида учрамайдиган ёнувчи суюқлик, чанг ва толалар, қаттиқ ёнувчи модда ҳамда материаллар мавжудлиги билан характерланади.

«Г» тоифага ёнмайдиган моддалар ва материалларни иссиқ, чўғланган ёки эриган ҳолда ишлайдиган, иш жараёнида нурсимон иссиқлик ажраладиган учқун, аланга чиқиб турадиган, шунингдек, қаттиқ, суюқ ва газсимон ёқилғи ёқиладиган цехлар киради. «Д» тоифага ёнмайдиган моддалар ва материаллар совуқ ҳолатида ишлатиладиган цехлар киради.

Ёнғин саноат корхоналари, халқ хўжалигининг барча тармоқларида юз бериб, етказадиган зарари жихатидан табиий офатларга тенглашиши мумкин бўлган ҳодиса ҳисобланади. Улар катта моддий зарар келтириши

билан бирга оғир бахтсиз ҳодисаларга - захарланиш, куйиш ҳамда кишилар ҳалокатига сабаб бўлиши мумкин.

Ёнғинга қарши кураш ишлари давлат миқёсида амалга оширилади. Ёнғин хавфсизлигини таъминлаш, унинг ривожланиб, тарқалиб кетмаслиги чора-тадбирларини олдиндан кўриш, унга қарши самарали кураш олиб бориш ёнғинни ўчиришда қўлланиладиган бирламчи воситалардан тўғри фойдаланишга қаратилган.

Корхонани лойихалашда, куришда, технологик жараёни амалга оширишда эътиборга олинadиган ёнғин хавфсизлиги чора тадбирлари келажакда ёнғиннинг олдини олиш ва ундan огоҳлантиришда муҳим ҳисобланади.

Ёнғин хавфсизлиги қоида-талабларининг бузилиши, технологик жараённинг режимга тўғри келмаслиги, электротехник асбоб-ускуналарнинг носозлиги, улардан фойдаланиш қоидасининг бузилиши саноат корхоналарида ёнғин, портлаш бўлишига олиб келади.

Ёнғин содир бўлиши асосан техника хавфсизлиги қоидаларининг бузилиши, корхона ва цех маъмурияти томонидан камчиликларга йўл қўйилиши билан боғлиқ. Ишлаб чиқариш корхоналарида мавжуд бўлган сабаблар, берилadиган ёки қўйилadиган компонентлар таркиби ва тезлигининг ўзгариши, аралаштирилмаслиги, ускунага бегона модда тушиб қолиши, хом-ашё таркибининг ўзгариши, газ, буғларни йўқотиш усулининг бузилиши ва бошқа ҳолатлар аварияга, портлашга олиб келади.

Технологик жараёнларда ёнғин хавфсизлигини таъминлашда қуйидаги умумий тадбирлар амалга оширилади:

- 1) хавфли технологик усулларни хавфсиз турига алмаштириш;
- 2) ускуна-мосламаларни тусикланган ҳолатда жойлаштириш;
- 3) корхона биноларидаги қўлланиладиган ёнувчи ва портлашга хавфли моддаларнинг миқдорини камайтириш;

4) ускуна, газ қувурларида, ҳаво алмаштириш тизимида ёнувчи моддаларнинг портлашга хавфли коицентрацияси хосил булишига йул қўймаслик;

5) ёнувчи аралашмаларга ингибиторлар, инерт моддалар қушиш;

6) ёнғин алангаланадиган моддаларни сақлашда, улар билан ишлашда инерт мухитини яратиш;

7) ишлаб чиқаришни автоматлаштириш, механизациялаш, узлуксизлигини таъминлаш;

8) технологик ускуна ва коммуникацияларнинг герметиклигини таъминлаш ва жараёнда вакуум қўллаш;

9) белгиланган технологик режимни аниқ бажариш, стандартларга амал килиш;

10) технологик ускуналарни таъмирлаш, тузатишдан сўнг ва ишга туширишдан аввал сув буғи ёки инерт газ билан ишлаш;

11) хавфли жойларда ўт манбаининг пайдо бўлишига йўл қўймаслик;

12) ёнғин ва портлашнинг тарқалишига йўл қўймаслик;

13) кўрик, синов, режали-огоҳлантирувчи таъмирлаш ишларини ўз вақтида олиб бориш, касб эгалари, мутахассисларни талабга мувофиқ танлаш.

Технологик жараён ва унга боғлиқ, ишларнинг ёнғин хавфлилиги аввалдан бахоланиб, сўнгра хавфни бартараф этиш учун муҳим, аниқ тадбирлар ишлаб чиқилади.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари бино ва иншоотларида ёнғинни ўчириш учун сув, сув буғи, кўпик, инерт газлар, кукунлар, сиқилган ҳаво ва каттик моддалар кенг қўлланилади. Ўт ўчириш моддалари электр ўтказиш ва электр ўтказмаслик хоссаларига эга бўлади. Шунингдек, зарарли кам захарли ва захарсиз турларига булинади.

Хулоса

«Жамиятни модернизациялаш шароитида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни шакллантириш ва ривожлантиришнинг худудий масалалари (Самарқанд вилояти мисолида)» мавзусидаги магистирлик диссертациясини бажариш мобайнида қуйдаги хулосаларга келинди ва таклифлар ишлаб чиқилди:

1. Одатда кичик бизнес ҳақида гап юритилганда, кўпроқ биз кичик ва хусусий тадбиркорликни тушунамиз. Бунинг яққол исботи сифатида «Кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантириш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунини ҳам олишимиз мумкин.

Бугунги кунга келиб, республикаimiz ижтимоий- иқтисодий ҳаётида «тадбиркорлик», «тадбиркор», «бизнес», «бизнесмен» каби терминлар кенг қўлланила бошлади.

2. Тадбиркорлик ва бизнес тушунчалари мазмунан бир-бирига яқин. У ишбилармонликдан келиб чиққан муносабат бўлиб, бирор бир унумли иш, фаолият билан боғлиқликни англатади.

Бизнес билан боғлиқ шахс бизнесмен дейилади. Бизнес- бу сўз ингилизчадан олинган бўлиб, «бизнес» - иш, «мен» - одам деган маънони англатади. Бизнес- тадбиркорлик, иқтисодий категория бўлиб, хўжалик юритиш усули, иқтисодий фикрлаш туридир.

Бизнес ишлаб чиқаришни ташкил қилишдан иборат фойдали маҳсулот ишлаб чиқариш ҳамда хизматлар кўрсатиш тизимидир.

3. Мустақиллик йилларида республикаimizда кичик бизнес сезиларли ривожланди. Аммо кичик корхоналарни ташкил қилиш суръати, уларнинг барқарор ривожланиши ва умумий иқтисодий тизимдаги ўрни ҳали бозор иқтисодиёти талабларига тўла жавоб бермайди. Кичик бизнесни ривожлантириш йўлида кўплаб

кийинчиликлар пайдо бўлди, уларни фақат давлат томонидан кўрилган ташкилий ва иқтисодий- ижтимоий чора тадбирлар асосидагина бартараф қилиш мумкин.

Бозор иқтисодиётининг муҳим соҳаси бўлган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ташкил қилиш ва уни ривожлантириш биз учун янги ва мураккаб жараён бўлиб, доимий эътибор қаратишни, ёрдам ва қўллаб-қувватлашни талаб қилади.

4. Бундай қўллаб-қувватлаш сўнгги йилларда тобора кенгайиб бормоқда. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш ва қўллаб-қувватлашга, рағбатлантиришга қаратилган янги қонун ва фармонлар нашр қилинмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузурида иқтисодий ислохотлар, тадбиркорлик ва хорижий инвестициялар бўйича Маҳкамалараро кенгаш ишлаб турибди. Ушбу кенгаш тадбиркорлик секторини ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқиш билан шуғулланади, кичик ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлашнинг бозор иқтисодиёти тамойилларидан келиб чиқадиган асосий йўналишлари, шакл ва усулларини белгилайди, кичик бизнеснинг умумий мафкурасини шакллантиради.

5. Давлат томонидан берилаётган ёрдамдан ташқари, Ўзбекистонда тадбиркорликнинг барпо этилиши ва ривожланиши мобайнида тадбиркорларнинг ноҳукумат ва нотижорат ташкилотларига бирлашиш йўли билан ўз-ўзини қўллаб-қувватлаш шакллари тобора кенг тарқалмоқда. Ушбу ташкилотлар тадбиркорларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилади, ўз аъзоларини турли шаклларда қўллаб-қувватлайди ва уларга хизматлар кўрсатади. Булар қаторига товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси, шахсий ва деҳқон хўжаликлари уюшмаси, ишбилармон аёллар уюшмаси, анъанавий бадий

хунармандчилик ва усталар уюшмалари, туристик ташкилотлар уюшмасини киритиш мумкин.

6. Самарканд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши минтақадаги ижтимоий-иқтисодий аҳволага боғлиқ. Шунинг учун ҳам ушбу саволда Самарканд вилоятидаги умум иқтисодий-ижтимоий ҳолатни кўриб чиқдик.

2010 йилда туманда иқтисодий ислохотларнинг чуқурлаштириш борасида амалга оширилган ишлар ҳукуматимиз томонидан белгилаб берилган устувор вазифалар ижросига қаратади.

Янги минтақавий маҳсулот ҳажми 10 фоизга, халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш 17,1% га , шу жумладан, ноозик-овқат моллари 7,2 % га , ялпи қишлоқ хўжалик маҳсулотлари 9 % га, хизмат кўрсатиш 2,6 % га ошди. Ташқи савдо айланмасида 148 млн. АҚШ доллари миқдорида ижобий сальдога эришилди.

Ҳисобот йилида вилоят улуши мамлакатимизда ишлаб чиқарилган ялпи ички маҳсулотнинг 6,8 % ини, саноат маҳсулотларининг 9,6% ини, қишлоқ хўжалигининг 9,1 % ини, чакана товар айланмасининг 7 % ини, импортнинг 1,2 % ини ташкил этади.

7. 2012 йил 1 январ ҳолатига Вилоятда руйхатдан утган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлар сони 14890 тадан ортиқ бўлиб, улардан фаолият курсатаётганлари 13155 тани ташкил қилади (фермер хўжаликларсиз).

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик билан шуғулланувчи корхоналарга иқтисодий ва молиявий ёрдам бериб, уларни қўллаб-қувватлаш мақсадида молиявий манбалар ҳисобидан 5,6 млрд. сўм миқдорида кредитлар берилди.

Юқоридагилар шуни кўрсатмоқдаки, вилоятда кичик бизнес ва хусусий корхоналар сони ўтган йилга нисбатан 1,5 баробарга кўпайган, уларнинг ялпи ички маҳсулотдаги ҳиссаси 2,8 фоизга ошган. Ҳозирги кунда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ишлаб чиқарилган ялпи ички маҳсулотлари ҳиссаси 35,3 фоизни ташкил этмоқда, жумладан иқтисодиёт тармоқлари бўйича унинг улуши саноатда 10,1 %, қишлоқ хўжалигида 70,3 фоиз, қурилишда 31,5 фоиз, савдода ва умумий овқатланиш соҳасида 34,2 фоизни ташкил этмоқда.

8. Самарканд вилоятида 2010 йилда 161 та кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари ташкил этилиб, бу кўрсаткич 2009 йилга нисбатан 2 баробарга ўсди. Кичик бизнес субъектлари ҳисобига 48,9 минг тадан ортиқ қўшимча ишчи ўринлари ташкил этилди.

Кичик бизнес ва хусусий корхоналарнинг вилоят ялпи минтақавий маҳсулотдаги улуши 40,6 фоизни ташкил этиб, 2009 йилга нисбатан 5,7 бандга ортди. Уларни молиявий қўллаб-қувватлаш мақсадида 12,7 млрд. сўмдан ортиқроқ кредит маблағлари ажратилди, (11,2 млрд. сўмни тижорат банклари, 1,3 млрд. сўми бюджетдан ташқари фондлар ва 149 млн.сўми Тадбиркорбанк кредит маблағлари). Шунингдек, тижорат банклари томонидан 16 та лойиҳа асосида кичик бизнес субъектларига хорижий кредит линиялари ҳисобидан 659,7 минг АҚШ доллари миқдорида кредитлар ажратилди.

9. Вилоятда саноат тармоғида кичик тадбиркорлик фаолияти 2010 йилда 7722,0 млн. сўмни ташкил этиб, фоиз ҳисобида эса ўтган йилга нисбатан 110,0 % га етган. Шундан кичик тадбиркорликда 2010 йилда 43534,4 млн. сўм бўлиб, 2009 йилга таққослаганда эса 129,4 % га ўсишга эришилган. Лекин умумий саноат тармоғидаги маҳсулот ҳажмидаги улуши атиги 5,6 % ни ташкил этиб, шундан кичик корхоналар улуши 2,1 %, яққатадбиркорлик улуши 3,5 %, ҳамда микрофирмалар улуши 0,1 %

гина холос. Ушбу таҳлил шуни кўрсатадики саноат тармоғида микрофирмалар, кичик корхоналар, якка тадбиркорлик улушини кўпайтириш борасидаги ишлар амалга оширилиши лозимлиги намоён бўлмоқда.

Жами истеъмол моллари ишлаб чиқариш 2010 йилда 1029,8 млн.сўмни, кичик тадбиркорлик эса 397,5 млн. сўмни ташкил қилган. Кичик тадбиркорликнинг жами ишлаб чиқариш ҳажмидаги улуши эса 38,7% ни ташкил этиб, шундан, кичик корхоналар улуши 10 %, якка тадбиркорлик улуши 28,6 % ни ташкил этган, микрофирмаларда эса истеъмол товарлари ишлаб чиқариш 0,1 % гатенг. Микрофирмаларда истеъмол моллари ишлаб чиқаришни сезиларли даражада кўпайтириш зарурлиги намоён бўлмоқда.

10. Самарқанд вилоятида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳаси таҳлили шуни кўрсатдики, 2011 йилда 2010 йилга нисбатан барча тармоқларда ўсиш кузатиляпти. 2010 йилда Озиқ-овқат маҳсулотларида кичик тадбиркорлик улуши 32,7 %, шундан якка тадбиркорлик улуши 24%, кичик корхоналар улуши 8,6%, микрофирмалар улуши 24%, кичик корхоналар улуши 8,6% микрофирмалар улуши 0,07. Ноозиқ – овқат маҳсулотларида эса кичик тадбиркорликнинг жами ишлаб чиқаришдаги улуши 2011 йилда 76,7 % ни ташкил этган. Шундан якка тадбиркорлик улуши 53,7 % , кичик корхоналар улуши 22,8 %, микрофирмалар улуши эса 0,1% гина холос.

Қишлоқ хўжалиги соҳасидаги кичик тадбиркорлик субъектлари фаолияти таҳлил қилинганда барча кўрсаткичларда ўсиш кузатилган. Кичик корхоналарнинг қишлоқ хўжалиги соҳасидаги кичик тадбиркорлик субъектлари фаолияти таҳлил қилинганда барча кўрсаткичларда ўсиш кузатилган. Кичик корхоналарнинг қишлоқ хўжалиги соҳасидаги кўрсаткичлари 2010 йилда 17,8 мартага ўсганлигини кўриш мумкин.

Албатта бундай ўсиш туфайли кичик корхоналарнинг бир қатор кўрсаткичларига таъсир кўрсатиб, корхонани ижобий натижаларга олиб келади. Яъни корхоналарнинг даромади, фойдаси ҳамда ўзининг маблағларини ва бир қатор бошқа кўрсаткичларининг ўсишини ҳам таъминлаши мумкин.

11. Кўпчилик тадбиркорларнинг фикрича ҳозирги кунда Ўзбекистонда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожланишига тўсқинлик қиладиган асосий омиллардан бири амалдаги солиқ солиш тизими ҳисобланади. Тадбиркорлар солиқларнинг зарурлигини тушунсалар ҳам, улар солиқ солиш жараёнини мураккаблаштирадиган кўпчилик камчиликларнинг мавжудлигини белгилайдилар.

12. Бизнинг фикримизча, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг кафолатлари ва давлат тамонидан қўллаб-қувватлаш қуйдаги йўналишларда олиб борилиши лозим:

- Ўзбекистон Республикаси, жумладан Пайарик туманида тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳуқуқий жиҳатдан кафолатлаш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни давлат томонидан моддий ва маънавий рағбатлантириш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш фондларини ташкил этиш;

- Давлат бошқарув органлари кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини иқтисодий, ҳуқуқий, статистика, ишлаб чиқариш технологияга оид ва самарали фаолият юритиши учун керакли бошқа ахборотлар билан таъминлаш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришни ишлаб чиқариш технология жиҳатдан қўллаб-қувватлаш;

- қишлоқдаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига турли хил имтиёзлар бериш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини имтиёзли кредитлашни кенгайтириш;

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни суғурталаш тизимини такомиллаштириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т., “Ўзбекистон”, 2010 й.
2. “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”. 2000 йил 25 май.
3. “Хусусий корхоналар тўғрисида” 2009 йил 11 декабрь.
4. “Тадбиркорлик субъектларини иқтиёрий тугатиш тартибини такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”. 2007 йил 14 декабрь.
5. “Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини юксалтиришдир”. Президент Ислоҳ Каримовнинг 2011 йилнинг асосий яқунлари ва 2010 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи”. 2010 йил 30 январь.
6. Президент Ислоҳ Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрдаги қўшма мажлисидаги “Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқоролик жамиятини ривожлантириш концепцияси” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув-услубий мажмуа. // Т.,-2010.
7. “Мамлакатимизни модернизация қилиш йўлини изчил давом эттириш – тараққиётимизнинг муҳим омилидир”. Президент Ислоҳ Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 18 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. // “Зарафшон”. 2010 йил 10 декабрь.
8. “Барча режа ва дастурларимиз ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади”. Президент Ислоҳ Каримовнинг 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий –иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. // “Халқ сўзи”. 2011 йил 22 январь.

Президент Фармонлари, Қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, турли дастурлар, йўриқнома ва бошқа меъерий ҳужжатлар

1. “Тадбиркорлик субъектлари томонидан тақдим этиладиган ҳисобот тизимини такомиллаштириш ва уни ноқонуний талаб этганлик учун

- жавобгарликни кучайтириш тўғрисида”ги Қарори. 2005 йил 15 июн.
2. “Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. 2005 йил 20 июн.
 3. “Ташқи иқтисодий ва савдо алоқалари, хорижий инвестицияларни жалб этиш соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармони. 2005 йил 21 июл.
 4. “Табиркорлик субъектларини давлат рўйхатига олиш ва ҳисобга кўйишнинг хабардор қилиш тартибини жорий этиш тўғрисида”ги Қарори. 2006 йил 24 май.
 5. “Ўзбекистон Республикасида 2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. 2006 йил 18 апрель.
 6. “Тадбиркорлик фаолиятини янада кўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. 2011 йил 15 май.
 7. “Тадбиркорлик субъектларини текширишларни янада қисқартириш ва улар фаолиятини назорат қилишни ташкил этиш тизимини такомиллаштириш борасидаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. 2011 йил 4 апрель.
 8. “Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантиришга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. 2011 йил 24 август.

1. Китоблар ва туркум нашрлар

1.1. Бир томлик китоблар, монографиялар, дарсликлар, мақолалар тўплами

- 1.1.1. Абдукаримов Б.А. ва бошқалар. Корхона иқтисодиёти. Дарслик. –Т.: “Fan”, 2005. – 288 б.
- 1.1.2. Абдуллаев Ё.А., Каримов Ф. Кичик бизнес ва тадбиркорлик асослари: 100 савол ва жавоб. (1-қисм) – “Меҳнат”, 2000. – 352 б.
- 1.1.3. Абдуллаев Ё.А. Бозор иқтисодиёти асослари: 100 савол ва жавоб. – “Меҳнат”, 1997. – 230 б.
- 1.1.4. Исроилов Ж.И. Тадбиркорлик субъектларида товарларни ишлаб чиқариш ва сотишни таҳлил қилиш усуллари. (Услубий тавсия). – Самарқанд. СВТИЧТП, 2004.- 38 бет.
- 1.1.5. Қосимова М.С., Ходиев Б.Ю., Самадов А.Н., Мухитдинова У.С. Кичик бизнесни бошқариш. “Ўқитувчи”, 2009.- 139 б.
- 1.1.6. Мирзаев Қ.Ж., Мусаев Б. Кичик бизнесни бошқариш. Самарқанд. 2010. – 137 б.

- 1.1.7. Ходиев Б.Ю. ва б. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари” номли асарини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – Т.: “Иқтисодиёт”, 2011. – 120 б.
- 1.1.8. Гуломов С.С. Тадбиркорлик ва кичик бизнес. – Т.: “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. 2002.- 365 б.
- 1.1.9. Қосимова М.С., Ходиев Б.Ю., Самадов А.Н., Мухитдинова У.С. Кичик бизнесни бошқариш. –Т.: “Ўқитувчи”, 2009. - 239 б.
- 1.1.10. Султонов Ш.А. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши. Рисола. – Т.: “Молия”, 2011.- 32 б.
- 1.1.11. Султонов Ш.А. Истиқлол ва тадбиркорлик. Рисола. – Т.: “Молия”, 2011.- 24 б.

1.2. Кўп томлик китоблар

- 1.2.1. Абдукаримов Б.А. Ички савдо иқтисодиёти. Дарслик, I қисм – Т.: “Фан ва технология”. 2007. – 387 б.
- 1.2.2. Абдукаримов Б.А. Ички савдо иқтисодиёти. Дарслик, II қисм – Т.: “Фан ва технология”. 2010. – 217 б.
- 1.2.3. Пардаев М.Қ., Исроилов Б.И. Иқтисодий таҳлил. 2-томлик. – Т.: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи, 2001.- 1-қисм 176 б., 2- қисм - 256 б.
- 1.2.4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – М.: “Русский язык”, 1981, 1 том. -526 б.

Интернет ва статистика маълумотлари

1. <http://www.stat.uz>
2. <http://www.ecsocmen.edu.uz>
3. <http://www.worldbank.org>.
4. <http://www.region.uz>
5. <http://www.lex.uz>
6. <http://www.Darvoza.uz>.
7. <http://www.Review.uz>.
8. [http://www.Trade sivilization in USA](http://www.Trade%20civilization%20in%20USA).